

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1994

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

☐ Coloured covers/
Couverture de couleur

☐ Covers damaged/
Couverture endommagée

☐ Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée

☐ Cover title missing/
La titre de couverture manque

☐ Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur

☐ Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)

☐ Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur

☐ Bound with other material/
Relié avec d'autres documents

☐ Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure

☐ Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

☒ Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

Text in Ukrainian.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
				✓							

☐ Coloured pages/
Pages de couleur

☒ Pages damaged/
Pages endommagées

☐ Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées

☒ Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées

☒ Pages detached/
Pages détachées

☒ Showthrough/
Transparence

☒ Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression

☐ Continuous pagination/
Pagination continue

☐ Includes index(es)/
Comprend un (des) index

Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:

☐ Title page of issue/
Page de titre de la livraison

☐ Caption of issue/
Titre de départ de la livraison

☐ Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

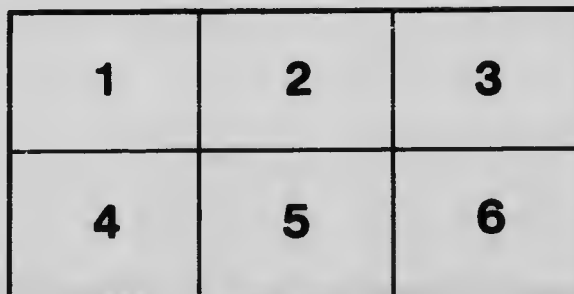
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

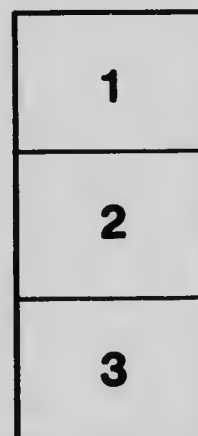
Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec la plus grande soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par la seconde plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

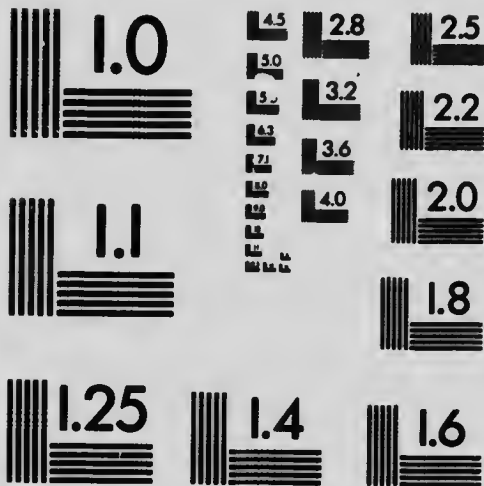
Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

Випуск 57.

Видавництво Едварда Унсінга
в Перемишли.

АНТ. СТ. БАССАРА.

ПРОВІДІНЕ БОЖЕ ВСЕ ЧУВАЄ!

Оповіданє в часів Наполєоньскої
війни 1812 року.

□ □ □

Після автора переповів:
Н. ЛЕСИК.

□

Цїна 25 цент.

WINNIPEG MAN. 1914.

Накладом рускої
книгарні. - Друком
краєвого Закладу
католич. Видавництва
Едварда Унсінга
в Перемишли.

Made in Austria (Galicia).

и і
ди-

кім
них
ю-

оду
ого

до-
ми-

ло-
ме-

ид-
шу
Па-
ру-
ню,
ску
мці,
яки

B28

P718

1914

Великим скарбом для чоловіка є добра книжка!

Такі корисні книжки дістанете за попереднім надісланем грошей в РУСЬКІЙ КНИГАРНІ у ВІННІПЕГУ 550 Main. St. — Власні видання книгарні є слідуєчі:

ДОМАШНИЙ ПИСАР, або наука писання листів, взори руських і англійських листів у всяких случаях життя потрібних, а іменно: листи з потішенням, подякою, порадою, з желаннями, як також взори листів бізнесових (інтерисів) упіменень, просьб і т. д. Книжка та потрібна в кожний час кождому чоловікові, тому кождий повинен собі її замовити за ціну тепер дуже дешево, бо всего	35 ц.
Слово правди, написане сьвященником Петровом	15 "
Про чуда сьвятих Дамазія і Панкрація, або памятка з старокравчих відпустів	10 ц.
Правовірний католик	10 "
Христос охотно приймає грішника	10 "
Без Бога на сьвіті	25 "
Важнійші права Канади, або наші Канадійські параграфи	35 "
Підстава Християньскої віри	25 "
Вірність пастирска Ісуса Христа	05 "
Оборона віри, або пояснене чому і як маємо вірити в Бога	25 "
Фармазони, або як то 30 господарів записали ся чортови і як дуже забогатіли	25 "
Оповідання для дітей. Гарна книжочка з образками видана в Канаді	30 "
Казки на Жидів	10 "
Рицар і смерть	05 "
Пісні про Канаду і Австрію III Видане	40 "
Нові Пісні Гриця Щипавки	25 "

АНТ. СТ. БАССАРА.

ПРОВІДІНЄ БОЖЕ ВСЕ ЧУВАЄ!

Оповіданє з часів Наполеоньскої війни
1812 року.

ЗМІСТ: Дивні вісти. — Маруся, сільська дівчина.
До Наполеона. — Бій з Москалями. — Москва.
Новий приятель. — Між Москалями. — Засуд.
Стріча. — Над Березиною. — Перехід через
ріку. — Послїдна перемога. — Туга Марусї. —
Нова стріча.

Після автора переповів: Н. Лесик.

Цїна 25 цент.

Winnipeg-Man. Canada.

НАКЛАДОМ РУСКОЇ КНИГАРНІ
1914.

Друком краєвого Закладу католицьких Видавництв
Едварда Унсінга в Перемишлі.

Щирість в серци лиш той має, Хто молить ся і читає.

Богато я вже літ на сьвіті прожила, багато молила ся й багато читала. А тепер, коли вже життя моє добігає кінця і заки Всемогучий Господь Бог покличе мене до свого царства, хочу скористати зі свого досьвіду й розкажу Вам де що про читанє та молитву. Всі молитвенники голосять Славу Бога, але не зі всіх мож сердечно молити ся після своєї вподоби, так як з молитвенників Унсінга.

**Унсінга молитвенники
суть найгарнійші змістом
і оправою,
НАЙДЕШЕВШІ ЦІНОЮ**

Хто мого досьвіду послухає, той купить лиш тільки Унсінга книжочку до моленя і також лиш читанку із Бібліотеки Унсінга, найбільшої зі всіх та найдешевшої на сьвіті.

Домагайтесь у Рускій книгарни у Winnipeg Man. на Main Str. 850, в Канаді, виразно Унсінга

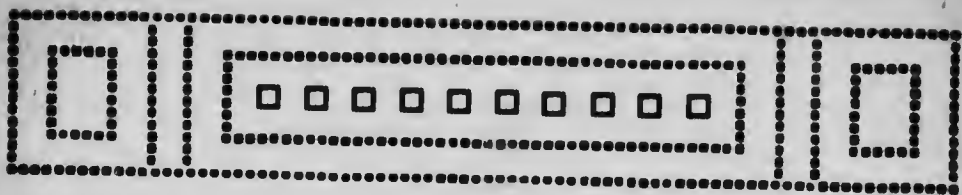
молитвенників і Унсінга повістей, — домагайтесь у кожній американській книгарни лиш тільки

Унсінга Видавництв,

а не пожалуйте.

Слава Ісусу Христу!

I.

Дивні вісти.

Часто збирали ся сусіди в хаті Матія Соломки і по цілоденних трудах говорили о тім, що приносили вісти з далекого сьвіта

Раз по раз приходили різні новини о великім цїсарю Французів, Наполеоні і о єго надзвичайних побідах. Одна вістка за другою більше зацікавлювала.

Оповідано, що Наполеон використав нагоду великого заворушення на далекім заході і з звичайного капраля завдяки своєму спритови став цїсарем.

А коли сусіди нерадо хотіли єго до сего достоїнства допустити, зібрав військо і так їх усмирив, що на довго мусіли прихнути.

Такі то вісти приходили до села Волиці, положеного в одній з волинських губерній, в котрім мешкав Матій Соломка.

Якось з початком червня 1812 р. привіз жид-пахтар з одного більшого міста до Волиці першу певну вість, що Наполеон ще в маю покинув Париж і по кількох днях побуту у Пруссії заквартирував до Вилковишок і видав до війська проклямацію, що мала бути виповідженєм війни між Францією і Військом Наполеона суть різні народи як Нїмці, Австрияки, Голяндці, Італійці, Еспаньйолці, Поляки і Русини.

Справді ті вісти жида не були пересадні, бо військо Наполвона складало ся з різних народів і числило до шістьсот тисяч людей.

Після кружачих вістей мав Наполвон напасти на Москаля і увільнити всі підбиті народи з під його кормиги.

На ті вісти заклекотіла ціла Волиця. Від рана до ночі о нічім не говорено, лиш о появі Наполвона, а коли надійшов вечер, громадили ся селяни в хаті або під хатою найповажнішого господаря Матія Соломки. Часто тревали цілу ніч розмови о побідах Наполвона в Египті, в Італії, Еспанії, під Австерліц і Еною.

Так було й тепер. Найповажніші газди посідали на приспі хати, коло них їх поважні жінки, а на землі біля них діти.

— Оповідать — розпочала жінка Симка, — що Наполвон має таку силу, що як хоче, то в очах счезав, аби знова показатись на іншій місци.

— Не оповідайте байки — відказав на се Соломка — він такий самий чоловік, як кождий з нас, лиш має такий віщий розум в голові, котрим всьо наперед згадає.

Коли так розмавляли, до Соломкової дочки Марусі присів ся Марко Деревняк, чоловік сильний і рослий о виразних і пристойних рисах лица. До праці не найшовбись єму другого рівного в селі, але коли прийшло над чимось застановити ся глубше, о чімсь видати власний суд, то Марко був безрадний, як би мала дитина, за котру отець або мати думають.

Коли бувало прийде з церкви, а хтось його запитав ся:

— А яка там проповідь була? — то звичайно відповідав:

- Дуже красне, мій любий.
- А о чім то отець духовний говорили?
- А хто-би то всьо міг запам'ятати та хтоби собі над тим сушив голову.

Отже не звук був Марко собі голову ломити над нічим і не ламав собі тим або сим як інші, тай з тим йому добре було. А що був не поганий хлопець і мав досить майна то неоден хотіли був бачити його зятем.

Марко з женячкою цілком не спішився. На всі намови відповідав постійно:

— Моя жінка ще в попелі бавить ся.

Так минали місяці за місяцями, інші женилися, дівки віддавали ся, а Марко як був, так лишався парубком.

Але якось перед місяцем рознесла ся по селі вістка, що до Марусі Соломки післав Федір Білан сватів. Та вістка як-би громом вразила Марка. Дрожав на цілім тілі. Чув, що не обоятно було йому, що Маруся може вийти за когось за муж.

На саму згадку, що Маруся малаби чиясь бути, стискались йому кулаки, затискались зуби болясно, а він, під вражінням тої гадки, кусав-би зубами і дерби ніхтями того, хто поваживби ся взяти Марусю за свою.

Та на його щасте Маруся не приймила сватів.

На хвилю охолов, але гадка, як раз мозгу вчепить ся, як раз дістанесь до серця, не так легко з него уступає.

Від того дня не міг Марко тої гадки позбутися. Она відбирала йому сон та охоту до праці.

Люди дивувалися тій зміні, але ніяк не могли собі се в'яснити. Тай сам Марко не міг докладно означити своєї любови, не був певний чи то чуте

є любовію. Вкінци прийшов до переконання, що се є та любов, о котрій ту і там чув.

Однак був так несмілий, що ні за що в світі не був-би звів ся з любовію Маруси ані нікому.

Змаганє те тревало з місяць. Марко безустанно шукав нагоди, аби хоть з далека поглянути на Марусю та натішити ся її уродою, але до неї ніколи не зближав ся.

Аж доперва сего вечера.

Коли інші гуторили о надходячій війні о Наполеоні, Марко присів ся до Марусі і почав заглядати їй в очи нічого не відзиваючись.

Маруся була дівчина добра і чесна, трошки жартівливої вдачі. Любила Марка за єго трудячість і відвагу, але не більше понад інших, що єму в тім дорівнували. Її серце до нікого не забило живійше.

Коли Федір прислав сватів, відмовила для того, що ще не спішить ся іти за муж.

Коли нині Марко дивив ся єї в очи сказала:

— І що бачиш в мені, що так вліпив очи як на яке чудо.

Тоді дивом щось у Марку заворушило ся, стратив давну несмілість і одним духом став говорити:

— Марусе, я незнаю, що то є любов, коханє, ані о нім не умію говорити. Але чую, що, якби хто інший тебе взяв, то бим зараз єго позбавив житя.

— Але який мені герой! — засміяла ся Маруся — а як порося на пущенє різали то ти за стодолу утікав, аби на кров не дивити ся!

— То правда — признав Марко — порося мені нічо не було винне — а я на невинну кров дивити ся не можу.

— Ано покажи штуку. Коли ти такий відважний, то вступи в ряди Наполеонового війська, а потім запитавш мене о відповідь.

Марка огорнула охота поборотись з Москалями, раз як з ворогами народу, а по друге, щоби подобатись Маруси.

Від того вечера Марко не зазнав спокою. Їго гадки були не спокійні. Думав над сим, як би то найлекше дістати ся в військові ряди. Часто ночами мав сні. Десь в снах бачить себе серед численних рядів жовнірів Наполеона, десь він тне шаблюкою царских посіпаків, а Маруся десь сидить ціла в біленькім як сніг одію на золотистім троні, а він зносить перед ню на купу трупи Москалів. Маруся говорить :

— Не рубай, бо людей не стане на сьвітї. А він відповідає :

— То нічо. Бракне людей, але ти мені лишиш ся.

Так снів Марко ночами, так мріяв днями.

II.

МАРУСЯ.

Туга Марусі за Марком. Де він подів ся? Маруся приходить до переконання, що Марко у війську. Маруся покидає родинний дім, та іде шукати Марка.

З початку ніхто не зауважав, що Марко десь з села щез. Але, коли люди бачили, що хата, в котрій сам мешкав, була замкнена, пізнали, що Марко десь з села вийшов. Люди догадувались, що вибрав ся десь на довший час, бо й корову продав і хату замкнув, але також догадували ся, що Марко ще верне ся за кілька днів або тижнів, бо анї хату, анї поле не продав.

О дивнім зникненню Марка говорено через кілька днів, потім стали поволи забувати і по кількох днях майже забули. І нічого дивного. В часі пильних робіт в поли селянин не має часу на роздумуванє, бо єго приманює праця.

Та вістка була обоятною з початку для Марусї, але коли стала над тим довше думати, ставало їй щораз сумнійше за Марком, огортала єї якась дивна туга. Найсмачнійша їда не смакувала, а ночами спати не могла.

Бувало, вийде на луку з граблями гребти пахуче сїнце, то зараз зачнуть єї в голові кружити ріжні гадки.

Хоть інші губили ся в домислах, де Марко міг счезнути, она одна від першої хвилї була певна, що не деінде, але послушний єї нерозважному візваню, удав ся до великого Наполсона. То почутє єї великої сили над Марком, почали в нїй витворювати для него якесь живійше чутє, але так дороге, котрого би не вирекла ся за жадні скарби.

Все ставав їй перед очі той вечір, в котрім жартом висказала, щоби Марко пішов на війну. А тоді пригадались їй і давнійші дні, коли ще она навіть не догадувалась, що Марко єї собі уподобав. Всьо собі пригадала і прийшла до переконання, що й передше Марко не був для неї обоятний. Завсїгди найрадше любила гуляти з Марком.

Ті гадки не давали їй спокою, тому дуже змарніла, так, що родичі побоювали ся, щоби цілком не розхорувала ся.

Бувало, мати питає, чи що їй не долягає, а она відповідає:

— Нічого, мамусьо. нічого! — Найчастїйше уступала з очий матери, щоби десь скрито поплакати і злекшити тугу своему серцю.

Так перейшло два тижні, а Маруся щораз більше з кожним днем мізерніла. Сего не міг довше видержати батько, отже раз взявши її за руку поспитав:

— Марусе, на Бога скажи, що тобі бракує, бо мене у гріб заженеш. тай сама до гробу влізеш.

Прібувала висунути руку з єго долоні, але не пустив. Дармо шептала дрожачими устами:

— Нічого мені, татусю, нічого.

— Ой неправду говориш, дитино — сказав Матій. Хотьби то була найгірша річ, то перед ким визнаш всьо, як не перед батьком? Говори всьо, що тобі є, а принесеш полекшу і собі і мені і бідній матери.

Тоді Маруся припала єму до грудий і так розплакала ся, що її ніяк не можна було заспокоїти. Доперва по довгім часі прийшла до спокою і оповіла цілу річ.

Здивував ся старий Соломка не так любовію Марка до Марусі, але тим, що Марко пристав до війська. Старав ся витолкувати Марусі, що Марко десь пішов купувати ґрунт, але не на війну, але ніяк не міг її переконати.

Для Марусі ставав ся Марко чим раз дорожший. Слухала з більшою увагою о дорогах Наполеонового війська. Коли чула, що Наполбон перейшов вже Німен і зближає ся до російських земель, то Москалі заступять му дорогу, розпичне ся бій і або одна сторона виграє, або друга, а відтак наступить спокій і Марко поверне до Волиці.

Але, на жаль, надії Марусі не сповнили ся. Справді під Смоленськом — після надходячих вістий — дігнали війська Наполбона Москалів, що ставили їм чоло. Прийшло до завзятої борби, котру

однак російський генерал перервав і почав подавати ся в глибину Росії.

Їго війська уступаючи перед Наполеоном, нищили всьо. Цілий край, де перейшли Москалі, виглядав, якби над ним перелетів Ангел погибели. — Москалі, уступаючи перед Наполеоном, не лишали для наполеонської армії ані дрібку живности, ані клаптя сіна.

Серцем Марусі почала метати нова журба. А може бідний Марко, нїм Наполеон дожене Москалів, де в снігах на чистим поли помре. А коли би, Боже хорони, став ранним серед сніжної заметїли, то хто єму заосмотрить рани? Хто єму дасть їсти?

Вправді они ще по законному до себе не належать, ще не брали слюб в церкві, але серцем то они вже до себе належать і доки будуть жити, доти будуть до себе належати.

І мимовільно зродилась гадка у серци Марусі, що она повинна і має обовязок товаришити вже від тепер єго доли й недоли.

Тихцем і скрито ладила ся Маруся в далеку дорогу, прашаючи любі поля, дерева та сади, а попращавши всьо ночію, аби ніхто єї не здержував, звернула ся в східнім напрямі, де — після оповідань — була Наполеонова армя.

III.

ДО НАПОЛЕОНА.

Марко вибираєсь в дорогу. Стріча з їздцями. Стріча з московским відділом жовнірів. Завдяки хоробрости Марка шість їздців побіждає трийцять Москалів.

Марко покинув Волицю з гадкою, аби як найскорше дістати ся до Наполеонової армії і іти з ним на Москалів, а коли їх вже раз здибле, то буде бити кілька сил старчить. О збрую не дуже журился. Справді взяв з дому стару стрільбину, але чув, що таким оружьем мало що зробить там, де в роботі гармати. Зрештою Наполеон що старає ся о всьо, коли побачить его з лихою збруєю, заосмотрить его в ліпшу.

Марко вийшов з Волиці ночію, хочаби оминути тих звичайних питань: А куди? а де? а по що? Задержання не бояв ся, бо і хто би его там задержував.

Перед виходом з Волиці без розголосу продав коники і корову, пастуха відіслав до родичів і заплатив му аж до кінця року.

Ніч була тепла і така тиха, що найлекший шелест було чути.

На бі сьвітили зорі, а місяць блистів в цілій повни.

З початку дорога бігла здовж села, відтак через тінистий бір. В нічній тишині розлягав ся відголос Маркових кроків, а вторувало ему его серце, що від якогось часу стало так неспокійне, як той ложак вихований на вольности, котрому хотять наложити уздечку.

Серце било ся в грудях, а в голові шуміло, як на яким ярмарку.

— І по що я йду? — питав себе Марко. — Прецінь Маруся у Волици, а не при Наполвонї.

І вже хотїв з дороги завернути ся, але прийшли єму на думку слова, сумніваючі ся о єго відвазі і хоробрости. Ні! не верну! — шептав. — Вернути на сьміх?

І знова спішив далше.

— А сли між тим хто інший з нею оженить ся? — Але ні, Маруся не така! — відповіло єго серце. Она за мою хоробрість, не відплатить ся не-вдякою.

— А коли згинеш? — запитав розум. — Щож тобі зі всього?

— Божа воля — тихо говорив Марко. — Що стане ся, то стане ся, але я вже перед стрічею з Москалем не верну ся.

Коли вже свитало, був Марко о три милї від Волиці. Утома дала ся єму добре в знаки, а жолудок домагав ся поживи. Отже сїв під розложистою грушкою, виняв хлїб з торби і став заїдати.

Нечайно почув тупїт копит. Насторошив слух, щоби переконати ся з котрої сторони має сподівати ся гостей. Розпізнав, що власно з тої сторони, з котрої він прийшов, походить той тупїт.

Незабаром показало ся з краю лїса кілька їздців, що скоро зміряли до Марка. Марко чим скорше сховав хлїб у торбу, відговорив коротеньку молитву подяки за спожите сніданє і буз готовий на приїзд їздців. Не минуло двайцять хвиль, коли їдці були вже коло него. Було їх шість. По одягу мож було пізнати, що воянне ремесло було їм добре звісне. Оден з них відізвав ся:

— Слава Ісусу Христу! А куди Бог про-вадить!

Марко мав вже відповісти, що на війну, але

вкусив ся за язик, бо постановив бути осторожним і сказав:

— Оттак собі іду в сьвіт, де очи несуть, може де найду лїпшу долю.

— Добрий бувби з него слуга — шепнув оден з їздців. — Можна би єго так взяти з собою, Стефане?

— А деж єго візьмем, коли не маємо більше коний?

— Можнаби по дорозі купити — прибував толкувати попередний, але той що ними проводив, сказав:

— Не марудьте без потреби, бо на нї нащо не придасть ся. Жовнїр повинен собі сам обслужити. Отже був би непотрібний видаток.

На згадку, що їдці їдуть на війну серце Маркови забило ся сильнїйше, позаяк сподївав ся засягнути від них відомости, в котру сторону має іти. Отже знявши покїрно шапку, поспитав:

— Перепрашаю, чи панове також до Наполеона?

— Як то також? — закликали майже рівночасно їдці. — Чи і ти ідеш на війну?

Збептежив ся дуже Марко і завстидав ся, що схвачено єго на брехни, отже став незручно толкувати, через що попав у ще більше підозрінє.

Їдці стали щось межи собою шептати і поглядати на Марка, а він не могучи видержати того упокореного положеня, кинув на землю шапку, погладив волосє на голові і став казати:

— Най стане ся, що хоче, але скажу всьо. Як ви наші, то слава Богу, але як Москалі, то наперед попробуємо ся, нїм мене усмертите. Але то гадаю, що ви наші, бо Москаль ані Бога не пославить, ані людскої бесїди не розуміє.

Відітхнув Марко, бо лекше на серцю стало, що позбув ся брехні. Відтак говорив:

— Так, панове, іду бити Москаля, бо від того залежить моє щастє. А сли, панове, також на Москаля, то мене також заберіть з собою, бо не знаю куда до него веде дорога.

Іздці постановили взяти Марка не як слугу, але як свого товариша оружя. Нім мали набути для него коня, мусів спішити за ними пішки.

Коли іздці хотіли на переміну давати свої коні Маркови, то Марко тої услуги не приймив і сказав, що так довго на жадного коня не всяде, аж буде мати свого.

Ті слова дуже припали до вподоби іншим товаришам.

Між тим Марко оповідав щиро отверто причини, що склонили єго вийти на поле борби.

Товариші полюбили єго ще більше за єго щирість і любов до Марусі.

Така подорож тревала несповна два тиждні, а дороги уйшло не много, бо іздці їхали ізза пішого Марка поволи. Дперва при кінци другого тиждня куплено доброго і сильного коня для Марка. При купні ще лїпше пізнали товариші безінтересовність Марка. Він не дав їм за коня заплатити, але сам виймив гроші і заплатив за него.

Від тепер наші подорожні спішили скорше. А що то було горяче літо, тому в день відпочивали десь під тіністими деревами, а в ночі прямували близше до ціли.

Десь коло кінця серпня прийшло ся їм стрінути ся перший раз під Андрусовом з Москалями.

То був вечер. Коли по цілоденнім відпочинку, який собі в лісі урядили, виправились в дорогу, спостерегли нечаяно відділ Москалів, що складав

ся з триняйцятьох жовнірів, котрі їхали прямо на них.

Стала переважати гадка, що найліпше завернути коні і що сили утікати.

Не подобала ся та гадка Маркови і він за се всіх зганив.

— Як то — каже — ийшлисьмо шукати Москаля, а знайшовши его, будемо перед ним утікати?

Завстидали ся тою відвагою товариші і постановили побороти ся з Москалем.

Трех укрило ся в лісі, а чотирех на стрічу Москалям. Коли положили кількох жовнірів, стали ті, що вийшли на стрічу завертати в лїс. Москалі гонили за ними, але вже у зменшенім числі. Ту дістались они у два огні і падали з коний один за другим. Марко стріляв найбільше і перестав аж тоді, коли недобитки московського відділу були з відворотом вже досить далеко.

Всі товариші дякували Маркови за знаменигий провід і стискали з радостію щиро его руки.

Марко подякував в душі Богу за побіду, а его уста шептали: То для любой Марусі.

Відтак поїхали веселі дальше.

IV.

Бій з Москалями.

Марко і товариші дістаються під команду полковника Рутковського. Перевага в бою над Москалями. Рутковський грозить Маркови великою карою за се, що він самовільно боров ся.

Тому що ряди Наполеона прорідили ся, повитано наших сімох їздців дуже радісно. Марко і его товариші були приділені до 12 полку, котрим доводив полковник Рутковский. Коні мусіли віддати на

услуги артилерії, що в бою під Смоленськом пострадала много коний.

Рутковський, жовнір хоробрий і досвідчений, не дав людям підчас постою дармувати, але казав безнастанно вправлявати ся в оружю. Супроти того Маркови, при звичаєному до праці, приходилось знести військові не вигоди дуже легко. Гнівало го се, що десь все Москалі їм вимикають ся. Зрештою і за Марусею і за Волицею було єму тужно, отже радби як найскорше набити Москалів і вернути до дому.

Але Москалі уступали як би на перекір. До перва під Можайском генерал російський Котузов постановив попробувати ще раз своїх сил. Патруль наполеонські донесли, що Москалі суть недалеко та, що зі всього можна вносити, що битву приймають.

Наполеон на сю вість розяснив лице. Миттю розійшли ся розкази по всіх рядах Наполеоновій армії. Генерали видавали прикази підкомендним, а укладали відділи до сподіваної битви.

Рутковський закрівав своїх жовнірів кожного з осібно. Задержавшись перед Марком поклепав го по плечах і сказав:

— Ви певно перший раз у війні? А но, дай Боже заслужити собі на назву жовніра або похвально понести смерть!

— Хоть-би і зараз прийшло ся смерть понести — сказав Марко рішучо.

Цілий той день перейшов на вільнім посуваню ся вперед до означених з гори мість і на остаточнім приготуваню до бою. Якось на третій день зачали грати армати свою кроваву пригрівку. Їх відгомін доходив здалека і в серци Марка будив якесь дивне чутє. То не була тривога, але радше обава, аби гармати, від котрих голосу аж земля дрожала,

не витовкли всіх Москалів і для него нічого не лишили. — Між тим розніс ся приказ:

— Позір! На рамя оруже!

На другий розказ військо Рутковского стануло в одній лнії.

А між тим грубий зойк гармат почав переривати уриваний стук карабінових вистрілів, що ставав ся щораз частійшим, щораз ближш, а перемінив ся в оден безпереривний стукіт, який тисячі молотільників горох на тоці молотило.

Військо Рутковського йшло наперері.

Той стукіт як би молочене доходить з правої і лівої сторони.

Вкінці побачив Марко якісь плями якби стада чорного птацтва, порушаючого ся і вчотого ся, як вуж без кінця. Пізнав в них козацкі сотні.

Вступила в нього така завзятість, що хотів бічи сам і хотяй би руками їх бити. Але пригадав собі розказ і що без розказу нічого не вільно робити. — Між тим упав розказ:

— Позір! З рамени оруже!

І знова захрустіли в сильних руках карабіни.

Між тим козаки, женучи на своїх звинних конях з криком зблизили ся на яких пятьдесят ків.

Тоді Рутковский майже одним духом закликав:

— Збрую до ока!

— Цілюй! — Пали!

Упала сальва, як протяглий грім. Серед москалів счинило ся замішанє. Кільканайцять трупів упало на землю, много коний розбігло ся по поли.

— То вже? — шепнув розчарований Марко.

Однак се не був кінець, а доперва початок. Сотня солдатів була вислана, щоби лиш змити рух піхоти. Якось зараз коли їздиці щезли, почали показувати ся ряди піхоти.

Провідіне Боже все чуває

Відізвала ся коменда, хряснули курки від карabinів і почав ся сипати густий огонь на неприятеля. Попри уши Марка пердлітали кулі, але якогось жадна вго не чіпала ся, хотяй дуже не скривав ся.

Свист куль і стогін товаришів не відстрашував вго, але додавав ще більше відваги і то тако що радше волів сейчас згинуту, ніж мав би на крок подати ся в зад.

Від часу до часу оглядав ся в бік, чи вго товариші ще при житю. Коли бачив, як оден за другим з вго товаришів паде, огорнула вго така злість, що аж зуби затиснув і крикнув:

— Гей! хто живий ще наперед!

І як той камінь, що відірвавшись від скали летить з гори і гнете всьо по дорозі, так Марко гнав на осліп, а допавши рядів Москаля, валив колькобою карабину, хто лиш ему навинув ся.

Примір поділав на інших, що впали на ворога з таким імпетом, що той ледво ставив опір короткий час, відтак подав ся в зад.

Якось по обох боках стало утихати.

На с'ім не скінчила ся праця під Мозайском, але она була зачатком великої побіди, однак окупленої великою жертвою, бо стотисяч людьми. Як пізнійше обчислено, то тоді згинуло 40 генералів і двацять тисяч коний.

Отже дорога до Москви, столиці російських царів, була отверта для Наполбона. Однак Наполбон задумав трохи відпочати по тих побідах під Смоленськом і Можайском. А відпочинок був конечний, бо чим раз труднійше було о поживу.

Коли по бою Рутковський переглянув військо, казав виступити Маркови Деревнякови наперед і сказав: — То ти Марко Деревняк?

— Так! — відповів Марко.

— Чому ти добровільно поступав у війні? —
А чи знавш, що тебе чекав за самоволю? Чи зна-
вш ти, що порушене приписів смертю підчас війни
пахне? Рутковський не міг далше говорити. Слез
му стали в очах. Жаль му було хороброго Марка.

Се бачили жовніри і стали лекше віддихати,
хотяй були певні, що кара смерті Марка не мине.
Однак Марко не чув жадної боязни. Зробив своє,
помстив товаришів, а о решту вму не розходить ся.
Не хоче, аби вожд, котрого так полюбив, о нїм зле
думав, сказав:

— Пане полковнику, вслим завинив, покарай
мене! але, вї Богу, не міг вм стримати ся.

— Мовчати! — крикнув Рутковський і поди-
вив ся на Марка тим зором, під котрим дрожали і
найвідважнїйші жовніри. По тїм вго гнів розійшов
ся по закутках очий, а місто сего показала ся сле-
за щира і красна, бо жовнярска.

— Най жив наш любий вожд! — крикнули
хором жовніри. На смерть і живе за ним!

А Марко упав на колїна і цїлував ноги добро-
го вожд, постановляючи дати живе за него.

V.

МОСКВА.

На велике здивованє місто Москва опорожнене. — Вго по-
жежа. — Ма ко і товариші находять хору невісту і Зофій-
ку. — Хора оповїдав історію Зофії.

А Наполвон ішов далше аж до столиці росій-
ских царів, міста Москви. Гадав, що вму приїде
ся кровію се місто здобувати. Наполвон гадав ту
закінчити бій і здобути найбільше та найсильнїйше
місто Росії.

Але яке було здивованє Наполєона, коли за-
стали Москву безборонну, опущену і безлюдну. По-
над містом уносив ся якийсь дивний сум, якась та-
ємна понурість, якась зловіща тиша. Війська Напо-
лєона увійшли до безборонного міста з почутєм
якоїсь безсильности, як колиб мали до діла з вис-
шою силою, що своїм подивом повіяла на місто.

Відділи поступали обережно, і хотіли конечно
спіткати ся з засідком та з ними побороти ся. Але
на дармо. Проводирі почали розставляти залоги і
готовити ся до бою.

Однак стало ся інакше. Губернатор Москви,
Розтопчин, постановив радше місто замінити в ру-
їну, пустити з димом, ніж віддати в руки Наполєона.

В тій цілі казав повипускати вязьнів, злочин-
ців і за ціну свободи казав їм підпалити вже перед
тим опорожене місто.

Пожар розіграв ся рівночасно на всіх боках
міста, а ціле місто заясніло як одна величезна по-
ходня.— Чотири дни горіла та метрополія сходу, та
„золота Москва“, а коли огонь перестав, задуха
трупів занечистила всю околицю. Гарні та величаві
палати боярів, цісарські віллі, будинок-гмах губер-
натора Розтопчина і майже всі дома, що належали
до ряду, лежали в руїнах.

Французи, що могли, робили, щоби хоч часть
міста уратувати. Але супроти розшалїлої сили огня
поміч була даремна. Рутковський також дав приказ
своїм жовнірам іти ратувати людске житє.

Жовніри розбігли ся по улицах. Марко з то-
варишем Стрілкою пересунулись попри якийсь ви-
сокий будинок, що вже був у поломіні. Перейшли
ріжні коритарі, коли вкінци почули людський голос.
Не надумуючись довго присунулись близше і почули
виразно голос дівочої пісни.

Прийшли до середини кімнати, Марко сказав:
— Слава Ісусу Христу!

З кута кімнати було чути тяжкий стогін, а молода сімнайцятьлітна дівчина, що сиділа серед кімнати на низькім стільчику, відповіла:

— Слава на віки Богу.

Кімната була убога і скромна. В однім куті шафка на начинє, біля сеї скриня досить спорохнавіла, в другім куті просте ліжко, на котрім лежала нужденна і хоровита жінка, що числила яких трийцять і кілька літ.

— Як то? — крикнув Стрілка — ціле місто горить, а ви ту?

— Нам все одно, де пімremo — сказала хора, вказуючи на дітий. Але єї возьміть і вибавіть — додала показуючи на дівчину.

— Ах, нї! — крикнула дівчина — без панї я нїгде не піду, а згину разом з панею!

З тих слів пізнали оба, що дівчина не була дочкою ані своячкою хорої і постановили розсліди-ти сю загадку.

— Говори скоро, панночко, що тебе склонює до такої постанови.

— Ах, пане, не час тепер оповідати — закликала дівчина. Ратуйте мою добродійку, мою другу матір.

І дійсно зі взгляду на пожар не було часу на оповіданє. — Оба молодці обняли хору і почали острожно іти коритарями.

— Зеню! — шептала хора лиш не відлучай ся від нас... лиш нас тримай ся.

Ішли скоро, аби вийти в безпечне місце, бо по цілій улиці шалїв пожар. Від великої горячи мури пукали. Було так горячо, що ледви можна було посуватись наперед, а діти стали плакати.

Стрілка від часу до часу стріляв очима в зад на Зосю, на її голубі, мудрі очка, котрі мали такий дивний потяг, що мимоволі потягали за собою хоброго жовніра.

Марко з початку яко сильнійший ішов наперед, але поволи став слабнути, бо дим гриз єго в очи, а жар пік немилосерно; крім того хора на руках Марка ставала досить тяжкою.

Вже всі гадали, що прийдесь згинуту в обіймах поломіни.

Незадовго найшли ся на якійсь широкій площі, де могли хвилк відпочати і обтерти піт з чола.

Хвилю відітхнувши, взяв Марко хору на руки, Стрілка зробив то саме з дітьми і стали іти дальше. Довго блукали по улицах, бо не знали дороги, а коли дим почав уступати побачили залоги Наполеонового війська. По кільканайцять мінутах всі найшли ся на вільнім місци. Холодний вітер відсвіжив їх лица, а з уст вибавлених поплинули тихі слова молитви — подяки.

Вкінці прийшли до баталйону Рутковского. Ту були дві Росиянки, котрих уратовано в Москві, а котрі відставлено їх рідні.

Алеєю з тополь посував ся сумний похід зложений зі старців, жінок і дітий під проводом трех жовнірів. — На кінци тої алеї натрафили на перші залоги московські.

Командант залоги, коли довідав ся о ціли приходу хороводу, поручив прибувшим, аби задержались на місци, а сам попрямував до табору, аби засягнути інформації, що має учинити.

Стрілка був рад довідати ся о минувшости Зосі, бо дуже стала єму интересною.

Заячиха приймила їх з отвертими раменами. Обізнана з любовними справами, пізнала, що Стрілка

не ізза самого милосердя але ізза іншого чувства Зосею займив ся. Она дала хорій постіль, а дітям і Зоси трохи їсти.

Марко і Стрілка не дуже спішили ся з поворотом. Коли хора спожила їду, котру принесла Заячиха і стала їй за сє дякувати, просила щоби в разї ві смерти займила ся Зосею і дітьми.

Стрілка трібував потішити хору, хоч ві житє висіло на волоску.

— О дітий не журить ся, а Зосею займе ся пан Стрілка — жартувала Заячиха.

— Так, діти і Зося, є мені дорозші ніж рідна дитина! — казала хора.

— А то яким чином? — питала маркетантка Заячиха.

Хора, хочачи відвдячити ся за опіку, а може ще більше, бучи певною, що нинішні ві добродії стануть опікунами для Зосї і дітий, почала оповідати історію свого житя :

Ото перед двайцять роками, коли числила ледви сімнайцятий рік житя, пізнала свого чоловіка Яця Шкаралупу. Двоє молодих полюбило ся і в невдовзі сьвященик получил їх руки. В рік по шлюбї счинило ся повстанє. Чоловік попращав єї і пішов між повстанців ратувати свободу. Раненого Яцка взяв пізнійше оден московский офіцир на службу і дуже собі єго полюбив. Нізнійше і єї дозволено, от як в неволи, жити у того пана разом з чоловіком. На шестім році їх служби прибув до офіцира єго приятель Стослужєв, за котрим ординанс нїс малу около чотиролітну дитину. Як-раз то була Зося.

— Стослужєв був полюбив молодшу сестру матери Зофії, а діставши гарбуза, пімстив ся в сей спосіб, що викрав прямо родичам дитину. Стослужєв не хотів позбавити житя дитини, але не знати

в якій ціли віддав нам дитя на вихованя. Оно було нам — говорила дальше хора — правдивою дочкою, а підчас неприсутности мужа і моєї слабости одинокою опіункою.

— А деж чоловік? — спитала Заячиха.

— Яцко звязаний приреченєм, мусів зістати вірним свому панови. Поїхав з ним на війну і доси з ним не вернув, бо війна нескінчена. Однак доходить вістка, що Яцко за се що не хотів іти против власних братів потерпів тяжко, іменно офіцир прошив єго грудь шаблею. Чи ся вість правдива — Бог святий знає.

Під час оповіданя хорої наоколо царювала тишина. Заячиха крадьком утирала слези, Зося затулила очи долонями, а навіть Марко і Стрілка часто сумовито кліпали очима. А коли хора скінчила, Стрілка сказав:

— Бог ласкав і вам верне здоровлє, а коли-би навіть вас покликав до себе, то ми заступимо дітям родичів. Правда панночко?..

З сими послїдними словами звернув ся до Зосї, а та простягнула рамена і мало не кинула ся на шию Стрільці за єго доброту.

На сей вид уступив сум з лиц присутних, а навіть на устах хорої показав ся блїдий усьміх.

Якось Стрілка утішений почав навіть жартувати і Зоси сипати комплімента. А она, не маючи жадного понятя о любови, відповідала по дитинячому, чим всіх розвеселила.

На відхіднім Стрілка поцілував хору в руку, а прашаючи ся з Зосею сказав:

— Ну, а зід вас панно належить ся менї поцілуй.

А она дивила ся на Стрілку на пів дитинним зором і сказала:

— Але-ж бо ви не сьвяті, щоби я вас цілувала.

— Ей Зоська, Зоська — мелькотав Стрілка — ти така мені мила, що аж гей... і по тих словах покинув разом з Марком тимчасову оселю маркетантки і її товариство.

VI.

Новий приятель.

Маруся шукає дороги до Наполеонового війська. В дорозі паде непритомна. Слобоцький дає їй поміч і вказівку як має поступати з Москалями.

Між тим коли Марко і Стрілка ратували хору з моря полеміни, Маруся прямувала на схід, вірючи в Божу поміч, що таки свого любого відшукає. А коли его відшукає, буде іти его слідами і его з очий не спустить, аж доки Бог якось інакше не зарядить.

То було десь в послідних днях липня, коли Маруся покинула родинний дім. Сонце цілий день кидало лучі на землю, розпалювало її, а випиваючи з неї всяку вохкість, насичувало воздух такою сухостию, що від неї запеклі уста пукали. Маруся йшла переважно босо, бо жаль їй було чобіт, бо як-же би стала потім боса перед милим, котрий десь мусів бути у службі у Наполеона. Певно її висьміяно би, а Марко відрік би ся такої судженої.

Але-ж бо она може звати ся судженою Марка, він її сказав, що її любить — а она, хоча не сказала ему сего, але від часу его виходу з села чує таку силу любови, що сама не знає, як она може помістити ся. Зрештою, як би не мала до Марка права, то би за ним не йшла, бо она прецінь не жадна бродяга, але порядна дівчина.

Нечайно по вї тїлі перебіг якийсь дрощ і почала трясти ся. Від серця розходили ся горячі отруї воздуха.

— Ісусе Христе — промовили нечайно уста Марусї. — А коли-би так було?

Гадка, коли вже раз дістане ся до мозгу, то точить го, як черв дерево. Надармо дївчина старав ся відігнати від себе злї гадки — они знова вертають і родять в серцю такий сумнів, що з очий починають капати слези.

— Правда — проговорює щось дївчинї — ти була найгарнїйша в Волили, але лише у Волиці, бо може вже на другім, третім селї о много гарнїйшу найшов би. А щож говорити о широкім сьвітї. Не бракує гарних і при Наполеонї. Марко розлюбись ся в котрїй, а о бідній Марусї забуде.

— А най там — повтаряє Маруся, але через те ще більшу любов чує до Марка. Бо вже так то є на сьвітї, — чим що дальше від нас, видаєсь нам дорожшим і гарнїйшим. Чим нам труднїйше щось посїсти, тим більше сего бажаємо.

Маруся постановила радше вмерти, нїж би мала вернути ся з дороги до дому. Най дїє ся воля Божя!

Іде день, другий, не зважає, що острє камїнє коле вї ноги, але спішить дальше.

Ах коли би на сьвітї було то тернє, що ноги калічить, але стораз острїйше то тернє, що в серце вбиваєсь. Терпіня тїла приносять біль, але терпіня душі суть нераз мукою і то розкішною мукою.

Так само і Маруся. Не допускала до себе веселїшних гадок, але повтаряла безпереривно ті, котрі кровавили вї серце. Мимо того, а може тому якраз йшла чим раз скорше, аби як найскорше положить конець своїм терпіням.

Йшла через різні міста і селя. Минула литовський Бересть та Слуцьк аж дійшла до міста Могилева над Дніпром. Вже стратила навіть рахубу днів, а нічліг і їду певно не оден пес у Волици мав ліпше ніж она.

За гроші, які мала заощаджені за нові коралї, купувала хлїба. Вкінци не стало їй гроший. Мусїла жити ся стручками гороху по поли. Жебрати встидала ся, бо і деж-би господарська дочка пішла жебрати?

Спала нераз на камени, а птички присьпівували їй до сну. В снах бачила Марка цілого в золотистій збруї, на золотім кони. Наоколо него стояли лицарі, красні мов ангели. А тоді біля него стала боса Маруся в пошарпаній, знищеній спідниччині, суха та блїда від голоду та холоду. Але, коли дотикала ся вго шати, лихий їй стрій зчезав, а она стояла в чудно гарнім шовковім строю. А лицарі питали ся: Чи то Маруля Соломківна, чи яка князівна? А Марко стояв гордий і здавало ся говорив:

— То моя Маруся наймилїйша!

Нечайно всьо зникло! Ранїшний дрозц будив дївчину з сонних мрій і зганяв з їй вїй сон. Вставши, витала день молитвою і ішла дальше, хоть вже не так скоро, як передше, бо не ставало їй сил.

Аж вкінци труди, втома і невігоди побороли дївичу молодість. Десь під koniec вересня, коли цілий день нічо не мала в устах, лиш водою звогчувала уста, колїна під нею угнули ся, а она зімліла усунула ся на землю...

Як довго там лежала, не знала, бо, коли знова отворила очи, знайшла ся в недуже чистій кімнаті, переповненій задухою і сопухом. Лежала на ліжку накритім білим простиралом, накрита була якимсь старим коциком, чи хусткою, що певно видїла кілька

поколїнь. В другім кутї на землі спали на барлозі діти, поза тим нікого більше не було.

Хотїла собі пригадати, яким способом ту дістала ся, але мимо найліпшої охоти гадка відкачувала послуху. Даремно терла долонею бідну головку — не могла пригадати головно що голод вї докучав. Покріпила ся молоком, що було в горняти на лавцї і знова положила ся і заснула.

На другий день пробудила ся і побачила біля себе чоловіка в силї віку і жида в ярмурцї та халатї.

— Слава Господу Богу! Дивиш ся, кіточко, а ми гадали, що ти вже не побачиш сьвіта.

Хотїла Маруся дякувати єму, але він сказав, що она хора і вї говорити не вільно.

Коли вже могла говорити, стала зі всього сповідати ся.

Чоловік покручував вуси, а жид пейси, слухаючи оповідання дївчини. Часто не хотїло ся їм вірити, щоби то була сїльска дївчина. В їх головах будило ся підозріння, що се мусить бути шляхтянка. Се підозрінє видавалось їм тим більше правдоподібне, бо знали, що у селян грає ролью при женитьбі скількість моргів поля, а не любов. Але прості слова Марусї ослаблювали їх підозрінє.

— Як я Слугоцький — перервав мущина — всли, кіточко, говориш, щирю і ретельну правду, то з тебе зух дївчина, і шкода би тобі іти на певну загладу.

— Як то? — питала она — прецінь не іду на загладу, але до Марка, що утішить ся моїм приходом і не дасть менї жадної кривди зробити.

— Але де там, дївчино! Нім дійдеш до Наполвона, то не одна пригода може тобі стати ся. Тепер волочать ся ріжні банди, тож небезпечно іти

дальше. — А жид, коли видів, що нема жадного інтересу, вийшов з комнати.

Тоді Маруся запитала Слугоцького, яким способом она ту дістала ся.

Оповів їй, що перед двома тижнями знайшов її жид зімлілу при дорозі. Коли прийшов до дому оповів всьо, тоді він (Слугоцький) взяв людий і казав її ту принести, аби прийшла до здоровля.

— Отже тепер піду дальше, щоби нікому не бути тягарем — говорила Маруся.

Але Слугоцький ніяким чином не дозволяв іти її дальше і сказав, що, як вигоїть ся з ран, заданих під Смаленьском, то візьме її в родинні сторони.

— То ви були під Смоленськом? — спитала Маруся — а чи не виділи ви де мого Марка?

— Під Смоленськом я був і там власне трохи мене подіравили, але Марка, хоть бим знав не легко знайшов бим.

— Але я го знайду!

— А я тебе не пущу, бо тебе Москалі зловили би. Я відвезу тя до дому!

— То ночию утікну, а до дому не верну.

Однак не зважав Слугоцький на ті погрози Марусі, та пригадував собі муки Москалів, які на собі сам досьвідчив. Ото 12 літ, коли бачив у своїх в околицях Києва, в молодшій сестрі його жінки залюбив ся московський поручник Стослужев. Мимо, що Стослужев був молодцем гарним, гарна Олена ані чути не хотіла о супружескій звязи з ворогом її народу. Слугоцькі заборонили єму се отверго. Стослужев заприсяг пімсту і її виконав. Слугоцькі мали тоді чотиролітну донечку Зосю, котру над все любили. Одного дня, коли служниця вийшла з нею до близького гаю, повернула по довгій неприсутности

сама. На питанє затрівожених родичів, що стало ся з Зосею, відповіла з плачем, що якісь замасковані люди вискочили з криївки і пірвали дівчину. Повстав в дворі великий лямент і пошукування на всі боки. Відразу припускано, що се вчинили прислужники Стослужєва. Однак доказу ясного не було. Стрінув ся Слугоцький з Москалем Стослужєвом під Смаленьском і хотів там з ним розправити ся. Справді рубнув єго шаблею, але ся пукла на двоє, а Стослужєв вийшов ціло. Слугоцький зістав ранений, єго полишено на місци битви. Ледви доволїк ся до сеї жидівської господи. А коли цілком виздоровів, верне до дому та забере з собою Марусю.

— Ні, мій звлотий добродію, благала Маруся — мушу іти, де я постановила. Най дїє ся що хоче, а я йду далыше.

Коли Слугобький бачив, що не намовить на поворот, давав їй на дорогу до Наполвона вказівки. А при пращаню сплакав як батько за рідною дочкою. — Підпровадив єї далеко і на дорогу дав їй штилет та троги гроший.

Штилет зробив їй потім велику прислугу.

VII.

Між Москалями.

Пригода Марусі з російськими офіцерами в кормі. Маруся в обороні невинности убиває Москаля Гренькова. Пригода з командантом російським Катковом.

Умучена армія російська боями, під Смоленськом і Можайськом відпочивала в долині при дорозі до Калуги. Армію огорнув неспокій.

Незабаром прийшло до Котузова посольство від Наполеона. За малу хвилю впроваджено французкого генерала Ляєрїстоа, котрий прсмовив:

— Наш Найяснійший Пан, Наполбон І. присилає тобі услівя, на яких готов заключити з тобою мир.

— То ще вправді війна ледви розпочата — каже Котузов.

— Як то — каже Ляврістон — а дві наші побіди і здобуте столиці?

— Що з того — відповів Котузов — але російської душі не здобулисьте.

— Зрештою побачимо — додав Котузов.

Коли Ляврістон вийшов, Котузов кинув папери, відібрані від французького генерала на стіл, а рукою потягнув по чолі, зраненім потом. Довгий час ходив по кімнаті, а коли успокоївся, почав читати письмо надіслане від Наполбона. Підчас того перебігали по лиці іскри усьмішки, що були виразом дивної хитрости. Скінчивши читання листа, ходив по кімнаті, потім сів, взяв папір і став писати відповідь. Коли вже була готова, прикликав адютанта і поручив йому вручити лист Ляврістону.

Відтак закликав на нараду чотирох генералів і оповістив їм, що Наполбон хоче заключити мир. Є надія, що російська армія побідить, коли прийде на поміч відділ німецький і австрійський.

Мову старого генерала повитано словом: Урра!

З лиця Котузова зчезла усьмішка хитрости, а вступила певність себе і велика сила.

— Най ту прийде генерал Дохторов — говорив вожд. Він сейчас вийде і обсадить Верею. А ви, пане Плазов, перейдете через Нару і станеш під табором Мурата, Вінцігенроде обсадить форти над каналом. Кождий жовнір має взяти на десять днів живности. Дальше, мої панове, розложимо засідку, а побачимо, чи старий лис Наполбон, зможе від них уйти ціло.

* * *

Припорученя Котузова виконано сейчас, а всти, які одержав стали здійснювати ся. Наполеон відтятий від сьвіта, наказав поворот. Зароїли с улиці Москви, через котрі пересувались поодинокі відділи армії. Гамір та крик не до описаня, розмов в ріжних язиках. Піхота помішана з кіннотою возами. За армією експортовали гузари вози, наладовані начинями, шовком, футрами, турецькими диванами. Всьо то забрано з домів, аби везти до Парижа. І дальші відомости, що доходили до Котузова рівнож справджували ся. Генерал Вітгенштайн побив Французів під Полоцком.

Москалі позанимали як найліпші міста коло Могилева.

В господі, в котрій Маруся знайшла поміч і покріплене по довгій а утяжливій подорожи розгосподарував ся російський генерал Катков. То було пять днів по відході Марусі, а другого дня по покиненню господи Слугоцьким.

Катков, вигнав жида і обняв коршму в посідане. Лишившись сам, почав ся нудити.

Раз прикликав до себе підкомендних офіцерів. Не дали на себе довго чекати. Якось за хвилину увійшло їх чотирех з огорілими лицами.

— Но я до вас не по службі — почав Катков. — Я по приятельски, на разговор, на чай! Извольте сідати!..

Послушні розказови, а радше запрошенню розгостили ся офіцери сейчас. Ординанс поставив самовар на столі, положив вудженину і бохонок хліба а з жидівського шинквасу витягнув фляшку руму.

— Ёй Богу! — закликав Катков — камрати справимо собі празник, засьпіваєм та поговоримо заки прийдеш нам іти дальше.

— Урра! — крикнули рівночасно офіцери.

— Слухай Греньков — звернув ся капітан до одного з офіцирів — може би ти так привів пару хороших молодиць? Було-би веселійше, їй Богу!

Між тим чай закипів, пара почала бухати, отже в браку шклянок укладав кубки, розрубував цукор, відтак наповнив начиня горячим плином. Офіцири почали частувати ся хлібом, вуджениною і попивали чай, доливаючи до недо руму.

Греньков виняв з кишені вукаріну і почав на ній вигривати якогось козака. Офіцири пустили ся в танець, але ноги їм не служили.

Нечайно увійшов підофіцир і перервав веселу забаву.

— Пане полковнику — сказав Василь — ми привели шпіона. Прошу о розказ, що маю робити?

— Шпіон? Га, га, га! — белькотів Катков. — Дати му чаю з румом — най розвеселить ся. Га, га, га! Приведи сюда!

Незабаром приведено зловленого шпіона, в по-статі обшарпаної і змученої дівчини.

Се була Маруся Соломківна.

На сей вид почав Катков заносити ся від сьміху. Коли успокоїв ся став говорити:

— Їй Богу, а тоти шпіон! Га, га, га! — шпіон в спідниці. Їй Богу, з відки ви се привели?

На се питанє почав Василь оповідати.

Патруля, вислана для зрекогноскування околиці, вертаючи побачила Марусю на дорозі. Булиби вї пустили, сльб не була укривала ся перед салдатами, через що збудила підозрінє, що є шпіоном. Ставила опір, через те подерто на ній одїне.

Слухав Катков, але не вірив, щоби Маруся була шпіоном.

— А може се Француз? — крикнув Платок.

— А ну, переконати ся — додав Катков.

Провідінє Боже все чуває

І в тій хвилі кинули ся Щигол і Шаламайка і брали ся до стягання з неї одежі. Маруся пізнала небезпеку і постановила скільки можливо боронити ся. Одним сильним ударом пхнула Щигла від себе, а той заточив ся і псвалив ся на землю. Дрожачі ноги від п'ятики не давали му доброї підпори. Маруся між тим усунула ся в кут кімнати. Але Щигол підніс ся з землі і разом з Василем прямували до Марусі. Положенє ставало грізнійше.

А Катков бавив ся мов би не звертав на сю сцену увагу. За те Греньков найменше паний ще по впровадженю Марусі завважав єї красу. Коли робили собі з неї забавку, в ній почала грати кров в серці. Відвага Марусі поділлала на него підбадьоруючо. Бачучи brutальне захованє ся товаришів, вхопив за пістолет лежачий на столі, а ставши меж ними, а Марисею, крикнув:

„Проч! Анї важити ся, бо кулька в лоб!“ салдати подали ся в зад, а Греньков звернувши ся до Каткова, став говорити:

— Пане полковнику, то женщина, а не шпiон. Полковнику, ти позвіль мені з нею погуляти, а я тобі за ню десять інших приведу. — Просив Греньков, але в просьбі крила ся і грозьба.

— Єй Богу! крикнув Катков — бери собі єї та проси на хрестини!

Маруся дякувала в кутику Богу за се, що минула безпосередна небезпека.

Ординанс Буквай почав наливати знова чай і роздавати офіцерам, Греньков подав Марусі кусень хліба з вуджениною та кубок чаю, запрошуючи найчульшими словами поживити ся. Голодна Маруся приняла кусок хліба і зіла го зі смаком, однак не чай, змішаний в половині з румом, не дала ся намовити. Між тим Греньков водив по ній розіскре-

ним зором, а кров грала в нїм щораз дужше. Однак невинність дівчини єго онесьмілила зовсім. Отже доливав собі руму, аби набрати відваги. Інші товариші зовсім подрімали. Тоді Греньков зблизився до Марусі, та хотів її взяти за руку, але она скорим рухом від него відсунулась. Тому в нїм збудився гнів.

Підійшов до Марусі і хотів її уняти в пів, але та скорим рухом відіпхнула єго руки і стала просити:

— Пане офіцер, зіставте мене в спокою — я така бідна — дуже бідна! Пане офіцер, я много днів нічого не їла, ні спочнула! Пане офіцер, майте Бога в серцю і лишіть мене в спокою! — Але тоді Маруся стала ще повабнійша, ще пожадливійша. Витягнув руки, уняв її впів і став своїми пияними устами шукати її певинних уст. Раз до них причепившись, співав солодощі з невинних дівочих уст до безтями. Маруся виривала ся, але надармо.

Греньків наситивши поцілуями уста, звільнив на хвилю Марусю зі своїх желізних обіймів. Хотіла вирвати ся і утічи, але хвапив її знова. Нїм зловив її в желізні обійми, то она зуміла сягнути за станик і в тій хвили в долоні бланув єї штилет, дарований Слугоцьким.

— Боже! — прости мені шеинула Маруся і утопила остре желізо в груди Москаля.

Крик убитого обудив дрімлячих офіцерів. Зірвали ся на ноги і стали дивити ся що стало ся. Маруся тимчасом кинула ся до дверей і вхопила клямку. Скочив за нею Платок і притримав нїм зуміла утічи. Маруся уступила перед насильством. Великий жаль огорнув єї серце на згадку, що поповнила страшний злочин, котрого би в инший час за жадні скарби не була би доконала. Єї огорнув

жаль, не тому, що поповнила злочин, але тому, що в обороні своєї дивичої чести мусїла поповнити.

Катков, видячи офіцера, облитого кровію, пізнав відразу, що стало ся.

— Га, га, га! — сьміяв ся. — А то ти Греньков справив хрестини! Ёй Богу!..

Ёго сьміху не зрозуміли товариші. Отже҃й Катков остих, а з тим страшний гнів вступив у него.

— Замкнути до тюрми! — кричав. — Поставити сторожу, щоби не утікла. Нинї до пивниці, а завтра на гиляку!

Марусю вивели з кватири полковника, а той упав на трупа Гренькова і плавав.

VIII.

С У Д.

Катков грозить Марусї повішенєм за убийство Гренькова. Коли ведуть єї на страченє, напали на Москалів жовніри Наполеона. Москалі не звертають уваги на ню.

На другий день, скоро сьвіт увійшов службовий ординанс до кватири. Ёго очам представив ся страшний вид; на столї стояли недопиті кубки чаю. Всюди був нелад по відбутій п'ятиці. Нечайно поглянув на землю і аж підскочив перестрашений. В кутї кімнати до гори лицем лежав офіцер Гриньков, страшенно змінений. Прискочив до него ординанс і почав шарпати за руку, але надармо, бо вже до життя не міг ёго побудити. Відтак пішов до Каткова і став перестрашений ёго будити. Але сей розіспаний гукнув на него:

— Пашол вон, дурак!

— Пане полковнику! — крикнув переражаний ординанс — таж пан офіцер Греньков ані пальцем не кивне!

Тоді случайно побачив Катков зміненого трупа Гренькова.

— Їй Богу! Іван, що з тобою! — крикнув.

Якийсь дрощ перейшов по його тілі. Трохи прийшов до себе, але ніяким чином не міг зміркувати в який спосіб це сталося. Відтак побудилися і інші товариші.

— Так! закричали усі. — Маємо єю, сидить у тюрмі!

Незадовго приведено Марусю. Ішла, поштовкувавши жовнірем. По страшнім, вчорашнім чині, она не могла примкнути. Заламала дрібні, делікатні рученята, горячу головку притиснула до зимного муру, а стогін і плач виривався з її дівчих грудий.

— Мій Боже — стогнала, падаючи на коліна в темній тюрмі — мій Боже, прости мені страшний злочин. Я не з пімсти, ані ненависти поповнила страшний учинок, але в обороні дівочої честі!.. Укарай мене, Боже, але прости, бо я бідна, дуже бідна! — І слези плинули з очей, а серце стискав корч жалю. Хотяй совість уневиннювала її діло, то Маруся не переставала молити ся і просити о прощення і то їй справляло полекшу. На відголос отвираючихся дверей, здрогнула ся і зробила знак сьвятого хреста. Прочувала, що зближаєся кінець її вандрівки. На зазив Шаламайки, аби за ним ішла, покинула пивницю і станула перед Катковом. Катков кинув нерадо оком на ню і до офіцерів відізвався:

— Сідайте, камрати, учинимо суд, а потім шнур і гиляка!..

Маруся ані здрігнула ся на ті слова. Не лякала ся смерті, бо она могла бути для неї полекшою. Бачучи Москалів близько себе, пізнала їх і переконала ся, що не знають милосердя. Сли Марко

дістав ся в їх руки, то певно що нема го межи живими. А сли так, то щож їй з життя? А хотяй би і жив, то чи скорше, чи пізнїйше дістане ся в руки Москаля. Коби хоть раз, сли жиє, могла его бачити перед смертю, перепросити за необачні слова, що їх висказала памятного вечера, сказати ему, що его, над все любить.

Слези жалю почали спливати по блідім лиці Марусї. Гляділи на ню офіцири, але єї слези не възбуджували у них милосердя, але жажду відплати за смерть товариша.

Прискочив до неї Катков і підносячи до гори кулаки, став прошивати єї острим і повним гнїву зором.

— Говори! — закричав — за що ти его?.. чому ти его? — е міг виповісти розпочатого реченя, бо піна виступила ему на уста, а его став дусити гнїв. Отже знова сїв на лаві. Тодї став питати Шаламайка:

— Говори, дївко, а не бреш, хто тебе вислав на шпїоньство?!

— Ясний луч надїї перейшов через голову Маруси. Таж Москалі беруть єї за шпїона — а коли їм всьо оповість, випустять єї на волю. Стала отже розказувати о Волиці та о Марку, чому вибрала ся в дорогу, та свою пригоду в жидівскім домі.

Але офіцири їй не довіряли і уважали за брехуна та шпїона.

— А тепер, панове камрати — сказав Катков — звертаючись до офіцирів, прошу видати вирок:

— Увільненє, чи смерть?

— Смерть! — каже Щигол.

— Смерть! — цовторив Платок.

— Смерть! — додав Шаламайка.

— Потверджую засуд! — закінчив Катков, а звернувшись до Марусї, говорив:

— Погуляєш ти, гарна дівка, на гиляці. Круки та ворони будуть з тобою вести милий розговор. Зимний вітер московський буде тобі сьпівав пісні любови.

Певність, що умере, додавала Марусі якоїсь дивної сили і наповнювала постановою, щоби витревати до кінця і не показати слабости супроти ворогів. На її лиці виступив румянець. Она стала більше принадною. Сю зміну зауважав Катков, зірвав ся з лави та підійшов до Марусі. Підніс руку, аби взяти її за бороду і лїпше їй приглянути ся, але Маруся відтрутила його руку:

— Проч! сказала. Не руш мене, гицлю!

Запалала кров у Каткові. Підніс руку і здавало ся, що одним замахом розторощить голову дівчині. Однак сего не зробив! Опустив руки, та почав ходити по кімнаті. Нечайно став сичати:

— Будеш ти висіти, але наперед я тебе приголубю, а з тобою погуляю. Заплатиш ти мені за життя Івана не лише смертю.

То говорячи Катков, кидав розжареним зором на Марусю, від ніг до голови, затискав губи і тер чоло, якби які плями укладав. Вкінці сказав до офіцерів:

— Лишіть мене, товариші, самого!

— З нею — додав — коли ті питали ся очима.

Офіцери уклонили ся і відійшли. Тоді Катков прибрав маску лагідности і покори, а ставши лered дівчиною, став говорити:

— Ти, донька, не гнівай ся, що я був такий гбур. Підчас війни нема ніжности, головно супроти підкомендних.

Але Маруся відтунула його від себе, говорячи:

— Пане офіцер, вирок запов — тобі го лиш виконати належить. Під тим зглядом буду тобі

послушною, але більше нічого від мене не вимагай!

— Шкода твоєї краси і молодости! — говорив далі Катков. Я за любов до мене дам тобі вільність і свободу.

— Любови купити не можна — она родить ся сама без нашої волі і хіба з житєм може згинуті — відповіла Маруся. Я любов, пане офіцир, маю для кого іншого, а для тебе чую лиш погорду.

Катков трібував ще наклонювати, але надармо. Она знова відтрутила єго, коли витягав до неї руки. Се вже обурило Каткова до крайности.

— Га! змиє! — закричав. Ти так відплачуєш ся за добрі слова?... Почекай, научу я тебе! Не маєш ти нині острого желіза, не зробиш так зі мною як з Греньковом! — Се сказавши Катков, кинув ся на Марусю як дикий звір на невинне ягня. Хватив єї на пів і притягнув до себе. Виривала ся Маруся раз, другий, але єї сили були за малі, аби могла вирвати ся з рук напасника. Однак потягнула єго за собою і два тіла упали з тяжким лопотом на землю. Ту зклубили ся в зязятій борбі. Маруся висвободила свої руки з обійм Москаля і стала єго драпати ними по лиці та руках — а він за те держав дівчину в сильних обіймах, шарпаючи зубами одіж, покриваючи єї дівочьке, невинне тіло. Виступила піна на устах Каткова, очи почали му заходити кровію. Отже звільнив свої желізнi обійми, щоби пообтирати з лица кров.

Скористала з тої нагоди Маруся, вирвала ся з єго обійм і подала ся в кут кімнати.

Коли Катков даліше грозив Марусі, она вхопила револьвер, що від вчєра лежав на столі і вимірила в сторону Каткова. Упав вистріл! На жаль не влучив, бо Маруся не уміла ціловати і була ду-

же змучена. На се вбігло кількох салдатів і сейчас вхопили в сильні руки Марусю.

— Забрати її на гиляку! — крикнув Катков.

На сей засуд стало лекше Маруси. Понесе смерть, але зневаги оmine. Не боронили ся... лиш шептала слова молитви. Ішла на певну смерть. Але, коли проваджено її з хати дав ся чути брязкіт оружя і крик людий. Пустили Марусю і вибігли на подвірє. Вийшла і Маруся і побачила як її крайни братя січуть Москалів.

— Ісусе Христе! се наші — і упала омліла на землю.

IX.

СТРІЧА.

Марко убиває Каткова. Стріча его з Марусею і незабавом їх розлука. Стрілка пізнає Зосю, котру сильно любить.

Наполеон, наказавши відворот з Москви, вислав наперед третій корпус маршалка Нея і гвардию, аби торовали дорогу великій армії. До сего корпусу приділено відділ Рутковського, в котрого рядах був Марко і его три товариші: Стрілка, Равич і Рокита.

Ней поручив Рутковському розслідити в котрім місци через Березину найдогоднійше місце до переправи для Наполеоньских війск. Рутковський дійшов до тої коржми де находила ся Маруся. Довідавшись, що в тім селі є Москалі, окружив его зі всіх боків і напав на них. Як-раз то було тоді, коли Марусю мали вести на страченє.

Марко кинув ся як гураган і сік і рубав аж му піт на чоло виступив. Вкінци опинив ся під кватиroy Каткова. Одним замахом повалив Платка, коли між тим Равич і Стрілка справили ся з Ци-

глом і Шаламайкою. Сам Катков хотів вернути до коршми, аби в ній ставити опір, але догонив го Марко і одним ударом карабіну, положив трупом. Підчас того почув голос Марусі.

— Ісусе Христе, се наші!..

Марко застановив ся, бо той голос десь чув. Відтак кинув ся до коршми і стрітив Марусю, лежачу на снігу, в бруднім, пошарпанім лахмітю. Припав до неї, і хоть очам своїм не вірив, аби се була Маруся, почав піднимати з землі. Прийшов єму з помочию Стрілка і так оба внесли Марусю до комнати і зложили на ліжку, приготованім для Каткова. Стрілка почав відтирати Марусю, а Марко шепотів:

— То ти Марусе? то ти в такім положеню?

Дівчина стала сильно віддихати, а отворивши уста, вимовила тихим голосом одно слово:

Марко!

В Марку тих пять букв висказаних омлілими устами порушили всі нерви єго сильної натури. Уста почали му дрожати і корчити ся як малій дитині, а хоть сильний був і до вражінє не скорий, вибух плачем так, що аж єго. Стрілка мусів успокоювати.

— І чогож плачем, приятелю? Трупи і смерть не зворушали тя, а вид одної дівчини мутить тобі змисли?

Але Марко не зважав на слова товариша. Між тим Маруся прийшла цілком до притомности. Було їй встидно, що така нужденна і обшарпана тепер стоїть перед милим. Марко хотів промовити, але знова обняла єго давна несмілість. Перед кулями і багнетами ніколи не задрожав, супроти одної дівчини тряс ся як лист осики. Мовчанча Марка видавалась для неї за обоятність. Вкінци сказала:

— Марцю, не гнівай ся, що я йшла за тобою,

але я думала, що ти так мене любиш, як я тебе. Я верну і тобі в дорогу входити не буду.

Щось занепокоїло Марка! Він тільки днів мріяв о таких словах, він о них снів. А тепер хотівчув великий жар любови, стоїть мовчливо. Ах! коби він міг се що чув висказати!...

Однак здобув ся на відвагу і став говорити:

— Ей Марусько, не говори так, бо ти знаєш, що я для тебе пішов у сьвіт. Для тебе я терпів голод і холод, ізза тебе я парив Москалів!

Маруся підняла ся, а Марко взяв її за руку і так промовив:

— Жадалась, щоби я пішов на Москалів; я пішов і з ними добре справив ся. Все я о тобі думав і бояв ся, щоби я не застав жінкою другого. Бо много є красших над мене.

— Ліпшого від тебе не ма на цілім сьвіті.

Між тим Стрілка дав знати Рутковському о найденню дівчини. Марк: та Маруся оповідали на переміну свої пригоди від часу розруки в Волиці. Уста говорили о ріжних подіях, а очі о взаїмній незмірній любови. На конєць розмови Маруся додала:

— Але тепер нас нічо не розлучить?

— Хиба одна смерть! — відповів Марко.

— Попращаєш товаришів і обоє вернем до Волиці. — На се відізвав ся Марко:

— Ні, Марусе! Я тепер війська покидати не можу. Ей Богу, що ні!

— Отже ти мене не любиш?

— Люблю тя над все, але війська і товаришів покидати не яло ся.

— Ні, Марку, я вже тебе не покину... ти лишиш ся, то й я лишу ся.

Рутковський похвалив Марка за відважну постанову і сказав:

— Слї хочеш, то вертай до Волиці.
Але Марко відповів:

— Хоть я дуже люблю Марусю, то не годить ся покидати в війні товаришів за жадну ціну.

Постановлено Марусю тай Зосю віддати під опіку і догляд маркетантки. Під вечер рушили в дорогу. Рутковський з своїм відділом в одну сторону, а маркетантка, Зося і Маруся під проводом трех жєвнїрів в напрямі Новгородка. Маруся і Зося відразу дуже полюбили ся як би рідні сестри.

Рушили в дорогу.

— А не забудьте, панночко о мені — додав Стрілка на пращанє Зосї.

— Ніколи! — сказала Зося з усьмішкою, хоть вї очі стали заливати слези.

— Прощай мені, Марусе! — видусив Марко. Прощай мила!

Маруся і Зося посумніли. Їх тугу старалась розбити маркетантка оповіданєм, що она також колись любила. Але надармо. Ходила так само за чоловіком, що був у війні, і що з того: єго убили, а она лишила ся дальше маркетанткою. Так минали дні за днями. Часто ночували по ріжних сільських коршмах, та мали ся на осторожности, аби на них не напав який російський відділ. Так дійшла дружина аж до одного села під Новгородом. Се була околиця безпечнїйша, отже постановлено ту довше забавити. — Минув день і другий і третій спокійно. Четвертого дня мали рушити дальше на полудневий захід в родинні сторони. Вже всьо було готове, але Марусї десь не було. Почали шукати вї, але надармо. Супроти сего, Заячиха і Зося самі рушили в дорогу.

X.

Над Березиною.

Марко у відділі війська Рутковського. — Їх партизанські перемоги. — Марко домагає чудес хоробрости.

Військо Наполеона чим раз зменьшувалося. Зі всіх сторін чатували на него солдати. Голод і нестаток десяткували армію чим раз більше. З шістьсоттисячної армії лишилося ледво сімдесят тисяч. Цілий сей збір людей прямував в напрямі до Березини, стараючись як найскорше перейти. А Стрілка і Марко мріяли о Зосі і Марусі...

Хоробрі жовніри даліше конали від вітру і морозу як мухи. Решти з відділу Рутковського схоронилися до якоїсь шопи. Жовніри, їм уложилися до відпочинку, занялися коло віддання послідної прислуги товаришам. Одному помершому хотів Марко дати свої чоботи, але товариші на се не дозволили. — Копано для померших ями, чим хто міг, багнетами, відламками дощок, а навіть пальцями. На скоро зроблених ношах відношено тіла померших. Ішли по тихо, а лиш шепіт молитви розносився навкруги. Станувши на місці, спускано тіло до землі, а на знищений мундур жовніра посипалися грудки замерзлої землі. Рознеслося тихо: „Со сьвятими упокой“. На очах многих виступили слези.

— Бодай то кождий дочекав ся такого похорону — відізвав ся Равич, коли вертали до шопи, але багато спічне в жолудках вовків і інших грабіжних звірів!

По повороті з похорону укладалися усі до відпочинку. — Ще сонце добре не зійшло, а відділ Рутковського вимашерував даліше шукати Москалів. Бо всі воліли згинутися від Москаля, ніж по одному

без борби, а зі стужі та голоду. На пригірку Студінка замаячіло кілька постатей, здавсь Москалі.

— Позір! — шепнув Рутковський. — Лис недалеко, зачне ся незадовго ловля.

Минуло пів години, а неприятель цілком не давав о собі знаку. Начайно посинали ся стріли.

— Зачинає ся — сказав Рутковський і сейчас видав приказ. — Нечайно стали показувати ся російські жовніри. Було їх до треста.

— Позір! крикнув тишком Рутковський. Пали! і трийцять куль впало в неприятельські ряди.

Пристанули Москалі і на хвилю завагали ся, але вертати не було часу, бо віддаль була за мала. Відділ значно зменшений кинув ся наперед; відізваля ся друга сальва, а що карабіни майже дотикали грудий московських, наслідок був ще страшніший, як за першим разом. Мимо се відділ був три рази сильніший чисельно від малої горстки Рутковського. Розпочала ся страшна різня. Рутковський тям шаблею на всі б ки, а коли ся тріснула, вирвав карабін з рук Москаля, а обернувши його кольбою, розбивав нею голови салдатів, як горшки на плоті.

— Зіпхають нас у воду! шепнув Рутковському якийсь жовнір. — Обернув ся полковник і дійсно побачив, що о кілька кроків за ними плывуть мутні фалі шумячої Березини. Вмить пізнав грізне положенє. Сли не дасть ся їм здавити Москалів, то они зіпхають їх до води. Постановили за жадну ціну не пускати Москалів наперед. Рутковському вже руки зімліли від тяжкої роботи. Що хвилі підносив карабін і спускав на голову салдата, а раз так замахнув ся, що з розмаху стратив рівновагу і упав на землю. В тім моменті хотів салдат проши-ти грудь героя.

Се побачив Марко і як ранений тур кинув ся на Москаля, а хваতিвши его в пів, так сильно стиснув, що жовняр ледви зойкнув і повалив ся на землю. Нечайно почув крик:

— Марку ратуї! - Оглянув ся і zobачив над самою рікою Рокиту, окруженого Москалями. Кинув ся в той бік. Рокита боронив ся з цілої сили. Нїм Марко добіг пару кроків, оден з Москалів накрив ся ногами, відтак се учинив другий. Москалі стали напирати на Рокиту чим раз більше і заки Марко до него добіг, Рокита впав пробитий багнетом.

— Або ваша, або моя смерть! крикнув Марко і нїм Москалі оглянули ся, вже одні з них упав від удару местника. Двох кинуло ся на Марка і почало з ним змагати ся. Вороги не дали хвильки відпочинку, але й самі не мали відпочинку. Нечайно Марко, відскочивши два кроки в зад, прошив грудь одного Москаля острим багнетом. Покотив ся Москаль і упав тяжко на землю. Товариш саadata замірів ся на Марка, але хибив. Тоді Марко сїннув за карабін, аби витягнути багнет з грудий Москаля, але сїннув за сильно, бо стратив рівновагу і впав в каламутні фалі Березини. Вода закрила его перед очима Москаля, що сейчас побіг до своїх товаришів.

XI.

Перехід через ріку.

Соромний поворот Наполеона. — Нещаслива переправа через ріку. — Марко виратовує з води товариша Стрілку.

Великий Наполеон не міг довше зволікати з поворотом з Росії. Треба було конче перенаправитись через Березину. Але переправа була трудна, бо мостів добрих не було, лиш самі слабі і вузкі. Тим Наполеон дуже заклопотав ся.

Між тим обвіщено Наполеонові прихід Рутковського, котрий приніс якусь важну новину.

— Найяснійший Пане! — сказав Рутковський під Студінкою є місце так широке і плитке, щтам перейти не трудно. Я се сам справдив, а по служив мені простий случай.

— Якже се? говори! — грімко сказав Наполеон.

— Вчера ми урядили прогульку, підчас котрої цілком побилисьмо російський відділ. Коли ми розігнали ся за недобитками, один товариш Марко Деревняк поспішив на поміч товаришови, заскоченому Москалями. Підчас розправи з ними впхав багнет в грудь Москаля, а хочачи єго вирвати, стратив рівновагу і впав у воду. Филі закрили єго в одну мить. Однак їх переміг і дістав ся на верх. Трібував дістати ся до берега, однак струя води була за сильна, тому понесла го дальше. Вже сили нещасливця стали опускати, коли нечаяно почув під ногами ґрунт. Без найменшого напруження вийшов на берег і доплентав ся до шопи, де маємо кватиру. Він оповів мені свою пригоду. Сейчас я післав людий, щоби справдили сей терен. Жовніри перейшли під Студінкою там і назад Березину і впевнили мене, що нема ніякої трудности до переправи. Підчас оповідання Рутковського лице Наполеона розяснило ся, а коли сей скінчив, сказав:

— Отже мої панове, коли нам щастє принесло вихід з сїльця, то треба нам ужити всяких сил, аби се використати.

Коли се говорив, лице єго било давною могутістю, а коли скінчив, офіцири розійшлись виконати єго припорученя.

— По відходї офіцирів став Наполеон та глибоко задумав ся. Недавний побідник тепер мусить

оминати як ранений звір перед подразненою гурмою гончих псів. Перед його очима стали високі піраміди Єгипту, сніжні Альпи, та еспаньки провали. На даний знак підведено йому коня, на котрім удав ся на невелике узгір'є, звідки було видно на Студінку. Наполеон хотів розглянути терен, на котрім мала рішити ся доля його армії. Однак його вид прислонювала мрака, що панувала від самого рана. Над лівим берегом Березини тягнув ся сосновий лісок, що кінчив ся перед самою Студінкою. Дальше лежали широкі луги залиті по части водою, з котрих лиш ту і там виставали біла пільних трав. Цілий берег ріки був покритий льодом. В останнім дни ріка сильно візбрала і широко розлила ся по околиці, творячи одно величезне озеро.

— Чи вже зачато будувати мости? — спитав Наполеон,

— Так, перед годиною, Найяснійший Пане — відповів оден з офіцирів.

— Трохи запізно!

Сапери спішили ся з будовою мостів, неоден з них у зимній воді перемерз, або ударений ледяною кригою потонув. Якось для піготи був міст готовий. Ще треба було будувати для артилерії та возів. Але між тим приніс генерал Корбіно вістку, що на краю ліса видко сіру масу, здаєсь неприятель. Наполеон розглянув ся по цілій околиці і дав приказ кірасиерам та уланам удати ся сейчас в діл ріки і удавати, що хочуть перейти Березину. Між тим темна смуга на збочу ліса прибирала що раз виразнійший вид. Наполеон взяв в руки люнету і став роздглядати.

— Дурниця! — сказав. Се найбільше три або чотири козацькі батерії. Однак треба бути оглядним.

Провідіне Боже все чуває.

Сли здержимо через 30 годин відділ Чичагова то наше спасенє певне.

Наполєон нетерпеливо глядів на будову мостів і рівночасно громадив недобитки своєї армії коло Студїнки. Між тим дали му знати, що Чичагов пізнавши випад Французів завернув і рішив машерувати до Студїнки, а рівночасно донесено, що друга російська армія під проводом Віттгентштайна надходить з другої сторони, з півночи, в порозуміню з начальним вождом Котузовом.

— Тепер не лякаю ся нічого — сказав Наполєон зимнокровно. — В отвертім бою ще ніхто не побідив Наполєона!

З лица цісара била могучість і певність побіди, коли між тим — там в горі був писаний на него засуд соромного упокореня.

.....

З півночи вжо був готовий другий міст. Армія Наполєона розпочала переправу, а заслонював її корпус Віктора, боронячись перед напором російського генерала Віттгентштайна. Однак не всі відділи заховали порядок. Замішанє ставало щораз більше, найбільше причинились вози з паками і мародери. Ніхто не знав, що стане ся з рештою армії, чи впаде від ворожих куль, чи піддасть ся смертоносним обіймам страшного морозу, однак кождий ішов вперед.

Досьвіта вже ніхто не старав ся о порядок. Маса людей товпили ся на мості в неладі. Се ціле муравлиско людей видавало дикий крик. При ріці панував неописаний стиск. А на мості стали дусити ся люди, коні тратували, вози і гармати розїзджували, а зі всіх боків було чути заглушуючий крик, якби тисячі мордованих людей. Хто піткнув ся па-

дав стратований; хто витягнув руку вже був погублений, натовп ламав му всі члени тіла. А в ті людські фалі від часу до часу падали російські гранати, вибивали в них на хвилю діру, що сейчас знова заповнювала ся. Кого людська філя зіпхала на край моста то найчастійше падав у воду і дуже мало з тих що падали у воду діставали ся на другій беріг ріки.

Нечайно з тисячи грудий вирвав ся крик розпуки: Російські кулі розірвали саму середину моста. Ціла людська маса знайшла ся в річних філях, і стала неначе тамою для води. Ударили криги і всьо зрівнали. Між тим сьвіжа маса людий з заду падали на певну смерть. Рівночасно крига проломила другий міст і похід мусів бути здержаний.

* * *

Рутковській перевів свій відділ ще тоді як не було натовпу. Задержав ся на другім боці ріки, аби в разі потреби нести підмогу переходячим через міст. Жовніри не тратили духа.

Межи ними був Марко. Їго тіло покрите діравим плащем, на голові якусь безформну масу, а чоботи пообвивані шматами.

І в єго голові почали кружляти гадки минулих днів. Они бігли за Марусею. Був певний, що Маруся єго любить, тому не бояв ся смерти, бо був певний, що коли не на сій землі, то по смерти їх душі получать ся в вічній щасливости.

Між тим жаль му було товариша Стрілки, котрий висланий до маршалка Віктора разом з іншими трема. Їго серце почала стискати обава, що він ще живий верне. В невдовзі заслухав ся в той пекольний крик і зойк конаючих або потапаючих людий. Він бачив докладно, як люди бороли ся з кригами і напором води.

Жовніри Рутковського поспішили над самий берег, аби нести поміч калікам і потапаючим. Марко працював з цілої сили.

Нечайно, майже на середині ріки побачив на крузі пливучого чоловіка. Филі перевертали кригу і що хвиля спихали плинучого в воду; однак сей дер ся назад на кригу, щоби знов занурити ся в воді.

Не могучи дістати жердкою, Марко не надумуючись скинув з себе блюзу, а перехрестивши ся, обкрутив себе линвою і скочив у спінену воду. По кільканайцять минах був так близько, що міг вже розпізнати черти пливучого і крикнув:

— Ісусе Христе! Стрілка!..

Пливучий, відвернув ся в ту хвилю і хотів щось говорити, але уста відмовили йому послуху.

Марко подвоїв силу і знайшов ся коло потапаючого. Обняв його сильно під руку і почав прямувати до берега. На жаль сила не могла дорівнати охоті, тим більше, що тепер лиш одна рука була вільна до борби з фалями. Чим раз частійше занурювали ся оба товариші у воді. Однак Марко аж на хвилину не покидав товариша. Коли сам занурив ся у воді випихав Стрілку на верх, аби він міг вдихнути трохи воздуха.

Бачно слідили товариші з берега за рухами Марка. Коли доплив до тонучого стали тягнути линву до берега. Кілька разів оба потапали. Вкінці ледво о кільканайцять метрів сchezли оба в філях води і більше не показали ся.

— Ратуйте — крикнув Рутковський. — Скорше тягнути, щоби хоть нашого героя освободити!

Якось потягнуто линву і зараз витягнуто на беріг обох товаришів, що давали слабий знак життя.

Між тим прийшов приказ, щоби відділ Рутковського ішов до огню з армією Чичагова.

ХІІ.

Нослідна пераба.

Стріча Марка і товаришів з Москалями і пераба над ними. Пускають на волю російського майора Стослужева. Раненого Стрілку кладуть на віз мародерів.

Коли Рутковський зі своїм відділом рушив до бою, той вже розгорів ся в цілій силі. Жовніри Рутковського йшли, складаючись попри дерева і сипали огнем на неприятеля. Вкінці відділ перейшов крізь лісок і опинив ся на поляні засипаній снігом. Жовніри застановили ся, що мають робити. Кождий знав, що суть дві можливості: або відворот, а з ним і страта получения з Наполвонської армією, або марш вперед на борбу і смерть неминучу.

Але Рутковський довго не надумував ся. Перехрестивши ся крикнув:

— Позір! Зброю до плеча! Бігцем!

Москалі приложили карабіни і сипнули огнем. Але сей нічо не пошкодив, бо просторонь була досить велика. Жовніри прискорили біг. Для рівного маршу почали півголосом вималяти: Бо... го... ро... ди... це... Ді... во!.. а коли дійшли до слів Марія Господь з Тобою, Москалі сипнули огнем по раз другий і упало трех жовнірів з переду. На їх місце стало трех добровільно.

Рутковський закликав:

— Зброю до ока! — Цілюй! — Пали!

Здає ся, що наслідок не був великий, бо вистріл, даний в бігу рідко трапляє до цілі. Москалі скористали з тої сальви, бо пізнали, що віддаль була

мала і що прийшов час на здержане атаку. Отже розпочали систематичний огонь.

Марко з початку атаку біг в самій середині відділу, але чим далі біг, тим щораз частійше протягали ся его ровариші по снігу на вічний спочинок. Незабаром Марко найшов ся в першій ряді. Коли стало місце трохи вигіднійше, уложив Рутковський свій недобитий відділ в стиснену колумну.

В перших рядах майже половина полягла в снігу. Ряди на хвилю змішали ся, але голос Рутковського: До атакую! — Бігцем! впорядкував їх знова. Нїм Москалі змогли дати огня, вже хоробрі жовнірі вбивали багнети в Москалів. Закипіла страшна борба на житє і смерть. Се кождий добре розумів, що если не поконе ворога, то сам мусить лячи, або мусить вертати ся де зможе его гірший ворог: мороз та голод. А коли лиш такій був вибір, то кождий волїв смерть в отвертїм бою, нїж повільне конанє.

Марко рубав з великим завзятем та навіть сам собі команував: Раз! — два! Одного пхув кінцем багнету, другому дав кольбою по голові. Інші також не дармували. Напір був так завзятий, що Москалі почали здержуватись. Відізвили ся московські бубни до повороту. Безладні ряди Москалів стали товпити ся к мостови і скоро его переходити, ховаючись за болота.

На се не міг глядіти спокійно Рутковський і став клином вбивати ся в утікаючих. З добутиим мечем ішов поперед, маючи по однім боці Марка, а по другім Стрілку.

Москалі перестали боронити ся і стали чим скорше втікати. Се побачивши їх вожд, хотїв завернути їх назад до бою. Однак не знайшов у них послуху, бо панїчний страх огорнув его військо так,

що салдати воліли наразити ся на найтяжшу кару, ніж стати против непокоячих. Московський вождь бачучи, що не повдержить своїх жовнірів, хотів посямувати в їх сліди, коли ту прискочив до нього Марко, а хвативши його на пів, почав тягнути його до своїх рядів. Москаль шарпав си на всі боки, але надармо; не міг перемочи великої сили Марко, ані не міг ніяк уложити оружя.

Марко приволік москаля перед Русковського і радісно закликав:

— Пане полковнику, — а ось мудрашка!

Рутковський кинув оком на поленого. Се був майор російських військ.

— Плісників нам не вільно брати.

— Розстріляти! — додав по хвили.

— Єй Богу! — крикнув плачливо плісник. Помилуйте!.. Я по службі — що я вам завинив?

— Пане майор! — Перервав Рутковський. — Як жовняр знав службу! Приказ приказом, а жовнір мусить виконати!

— Помилуйте — почав жебрати Москаль. Я вам відвдячу си, я вам сего ніколи не забуду, як я майор Никола Іванов Стослужев.

— Хто? — Стослужев? — закликав, почувши се прізвище Стрілка.

— Стослужев? здивувався Марко і хотів щось говорити, але Стрілка припав до ніг Рутковського і став просити:

— Пане полковнику, нім засуд буде виконаний послухай перше мене.

А коли Рутковський дозволив, став оповідати історію викрадення своєї любі Зої, а скінчивши додав:

— Чи би се був той самий Стослужев, котрий

своїм негідним поступованєм причинив ся мимо своєї волї, що я пізнав найгарнійшу та найліпшу дівчину під сонцем.

Потапаючий хватає за бритву, отже так і Стослужєв, не знаючи, що з сего вийде, став поспішно приговорювати, що він є тим самим, що забрав родичам Зою.

Тоді Стрілка знова припав до ніг та просив разом з Марком :

— Пане полковнику ! даруй му житє !

— Добре ! — сказав Рутковський. — На просьбу моїх товаришів оружя дарую тобі житє, пане майор, але під одним услівєм... Пліників нам не вільно брати — отже звідси відійдеш, найперше прирікаючи, що в тій війні не возьмеш участи.

Служєв дав слово, що участи брати не буде і відійшов розоружений в сторону недобитків єго відділу.

Рутковський зарядив малий спочинок, аби жовніри набрали сьвіжих сил. Між тим напав на них малий відділ Москалів. В одну мить справив Рутковський ряди і бігцем кинув ся на напасників. Се був невеличкий відділ зложений з недобитих Москалів, що відай хотїв відплатити за поражєнє. На чолї сєго відділу стояв Служєв. Вивязала ся коротка борба. Служєв певно доперва по відходї з неволї пізнав свій сором і постановив єго пімстити, або згинуту в борбі. Отже зібрав недобитки і ставив побідникам чоло. Однак Москалі більше з утоми та пригнобленя били ся слабо : з резигнацією наставляли шиї під удари.

Лиш один Служєв боров ся, як скажений. Сїк шаблею на всі боки і ніхто не міг єму оперти ся. Однак не був вдоволений бо шукав Стрілки, на

котрим хотів пімстити свій сором. Побачивши его, скочив як тигр к'нему і блиснув шаблюкою над головою. Але Стрілка відбив її. Москаль рубнув Стрілку в ногу. Бризнула кров з рани. Стрілка похилив ся вперед, а упадаючи цілим тягаром, впакував вістрє багнету в груди Москаля.

Марко кинув ся до раненого товариша і став тамувати кров. Але Стрілка був так ослаблений, що не було бесіди, аби лишив ся в рядах. В ту мить з'явив ся маршалок Ней і оповістив, що армія Чучагова відперта на цілій лнії — поворот забезпечений!

Марко з Равичем умістили Стрілку на возі, що вертав з мародами. В тій цілі відійшли від своїх. Коли вернули назад, відділу недобитків вже там не було, бо зникла порушаючись вперед.

Оба товариші блукали по сніжних степах.

XIII.

Туга Марусі.

Пригода Марусі в хаті мужика-Москаля. Страчена надія на жите. Маруся утомлена і зголодніла замерзає у снігу.

Як Маруся покинула Заячиху, рішила вернути близько наполовонського війська та близько Марка. Вірила в Боже провідінє, що ще знова его побачить. Величезна сила любови до Марка держали її на ногах. З початку йшла Маруся скоро, боючись, аби маркетантка не хотіла за нею піти і завернути з дороги. Але нікого не було, лиш вітер шумів по поли та вертів снігом. Бідна дівчина, закрита старою густкою, була виставлена на сильні вітри і зимно. Вітер тиснув ся за хустку і аж поза сорочку і шарпав біле дівиче тіло так, як се робять

мурашки, зловивши в муравлиску неприятеля. Розпука стала метати серцем бідної дівчини. Чула, що Бог не може мати над нею милосердя, над нею, що гонила за другим?

Але з сумнівом почала зростати власна оборона.

— Сли я пішла за Марком, то з великої любови, а Бог не боронить любови, але навіть її благословить. Так думаючи, поволи успокоювала ся, а стала вступати в її серце відвага. Однак не довго, бо в ту мить став перед очима труп Гренькова забитого в придорожній коршмі.

— Убийниця! — кликала совість.

— Убийниця! — повторювала гадка.

— Убийниця! — кликали тихо уста.

— Боже! прости мені — кликало тоді голосно дівча.

— Чи я мала за ціну його життя утратити свою невинність. Пощо наставляв на мене, чому не слухав моєї просьби? Ісусе! Ти не карай мене, бо я се вчинила зі страху перед гріхом.

І знов зникала тяжка змора з серця Марусі, а вступала в ню рівновага духа і певність, що Бог її сей учинок простить. На такій вандрівці та розважаню минув день. Почала западати скоро ніч. Зимний дріщ обнимав її ніжне тіло. Була сильно утомлена. Хотіла відпочати, але де? Нагадала собі тоді родичів та родинну, стріху, що тепер не була би поміняла за царські палати. А там в хатині, коло теплої печи сидить її батько і мати та проливають слези за невдячною дочкою, що їх покинула. Нема родичів, нема Марка, а лиш коло неї сніжний степ, над нею небо покрите звіздами тай Бог.

Так, Бог! Той її оборонить, Той її не дасть згинуту!

Так думав Маруся і ступав по білім снігу, не бачучи ні зірки ратунку, хиби від одного Бога, котрий і наймарнішій животинці не відказує свої опіки.

В далі щось замаячило... То ліс. Ліс повний дерев і дивних тайн. Прискорила кроку, щоби дістатися до него та скрити ся бодай хоть троха перед докуливими, зимними вітрами.

За пів години станула в лісі. Мимо сильного змучення і зимна назбирала трохи сухого ріща, просунила сніг і в однім місці розложила огонь. Бухаючи полонієм галузки трохи розітріли скостенілі руки Марусі. Розв'язала вузлик, виймила кусень хліба та стала їсти. Хліб дуже їй смакував. Відтак докинула до огню ріща, положила ся коло него і заснуло.

Огонь кілька хвиль боронив ся перед сьвіжо падаючими платками снігу, блищав послідним полум'єм, як сухітник, конаючий на смертний постели, поки не згас на завсїгди. Тоді Марусю огорнув дроз і она пробудила ся. Хвилину посиділа і рушила дальше в дорогу. Ледви уйшла пив милї з цілим розгоном перебігли коло неї сани, в котрих сиділи два Французи і візник. Так скоро переїхали, що ледви могла їм дещо приглянути ся.

— Богу дякувати! — шепнула — коли Французи ту їдять, то і Марко мусить десь бути недалеко.

Третого дня побачила з далека доми покриті снігом, розложені серед широкої долини. Довго не надумуючись, спрямувала в сторону села і станула між будинками. Запукала до дверей першої хати. З буючим ся серцем чекака, чи вийде вї хто на стрічу. Незабавом появила ся в дверях хати жінка з розкудовленим волосєм.

Нім Маруся змогла промовити слово, старатріснула дверима перед нею і кричала захриплим голосом.

— Во імя Отца і Сина і Сьвятого Духа. Амінь! Згинь, пропади!

З бодем серця відійшла Маруся від порога негостинної хати і запукала до другої.

Відси виглянув якийсь недоросток, котрий на вид Марусі чим скорше сховав ся.

Вступила до комнати. Чоловік — мужик взяв сокиру з лави, а два вго сини взяли до рук великі коли. Маруся не знала на що се робить ся. Між тим стало надходити до хати велике число мужиків з червоними від піятики носами. На самім кінці прийшов дяк.

Дяк приступив до Марусі і став вї по російски питати звідки і за чим она прийшла. Стала оповідати в надїї, що тепер ті люди удїлять вї яких інформацій що до побуту війск. Стали хлопиперозуміючи що она балакав, але з лиця мож було догадатись, що на одно слово дяка готові вї задати смерть. Слухаючи вї оповідання дяк споглядав недовірчиво на ню. Вкінці крикнув:

— Чарівниця!

А всі за ним хором закликали:

— Чарівниця!

В одній хвили піднесли ся хлопські палиці в гору і в одну мить були би впали на дівчину.

— Ісусе Христе — крикнула перестрашена дівчина.

На знак тих слів хлопип опустили руки і стали хрестити ся.

— Не бити! — закликав дяк, сумїваючись в своїм переконанню о Марусі — але викинути з села.

Ледви се висказав, сильні хлопські руки пірвали Марусю та вивели з кімнати, не робячи їй жадної пакости.

Віддихнула Маруся, коли сама знайшла ся серед сніжних піль. Постановила на будуче вже не шукати приюту.

І знова цілий день минув без жадного висліду і відомости о побуті війск. Доперва слідуемого дня побачила кількох переходячих марудерів французких. Они були так вимучені, що навіть були обоятні на питання дівчинн. Від тепер стрічала Маруся часто недобитків Наполбона, жовнірів по одному, два і більше, а крім них много лежачих трупів. Бояла ся щоби їй не довелось побачити трупа Марка. До змучення долучив ся сумнів, сили стали їй зовсім покидати. Її хід що хвиля був слабший, а до сего голод став їй на добре докучати. Невеликий запас хліба вичерпав ся, а о заосмотреню в новий ані бесіди не було. Отже йшла дальше, задержуючись що кілька кроків. Трібувала думати о родичах, о Волиці, о любім Марку, але ледво зроджені гадки счезали, а в голові була нічим не виповнена порожнеча.

— Трохи сяду та відпочину — постановила Маруся і сейчас відпочинок здавав ся їй бути одним спасенєм.

Сіла на вистаючій з під снігу камені Сон став замикати їй вії. Одначе боронила ся та отворила очи, бо знала, що з того сну ніколи не збудила би ся.

— Не засну — шептала і насило піднесла тяжкі вії.

— Ще лиш раз примкну вії — думала ще один раз, одинокий... Відтак встану і піду.

Але за одним разом слідував другий та третій. Змагала ся з собою, але жажда сну була так ве-

лика, що не відігнав ёго долітаючий з далека голос дзвінка та вите псів. Маруся звисила голову на груди і заснула твердим сном, а білі платки снігу стали ёї обсипувати і огортати в свій срібlistий пух.

XIV,

Знова стріча.

Москаль Марков знайдену в снігу Марусю приводить до життя. Маруся наводить закованого в снігу милого Марка. Поворот домів. Утіха родичів. Весіле Марка з Марусею. Радість всіх запрошених на весіле.

Маруся заснула так твердо, що не чула ані дзвінка переїзджуючих саний. В санях сидів якийсь пан, завинений в бараняче футро. Коні надіхали близько і сполошилися темною плямою на білім снігу. Між тим пси прискочили до Марусі і стали уїдати. Але дівчина заснула так твердо, що навіть голосне гавканє псів ёї не збудило. Коли пан на санях добре пізнав що то тіло дівчини, казав візникови задержати коні та взяти дівчину на сани. Вкінці заїхали до двора і занесено обережно Марусю до теплої кімнати та уложено на тапчані, не будючи ёї цілком.

Дівчина переспала цілу ніч і половину сліду-ючого дня. Доперва перед полуднем пробудила ся і побачила коло себе стару жінку, що на добре дрімала. А коли она почула, що Маруся пробуджуєсь вийшла незаметно з кімнати. Незадовго увійшов той пан що ёї привіз, а за ним три жінки, здаєсь жінка і дві дочки. Маруся оповіла о собі всьо і довідала ся, що наводить ся в хаті Павла Івановича Маркова, властителя села Заморское.

Марков в молодих літах много подорожував, звидів Париж, Берлін, Відень, а у Варшаві перебував майже два роки. Підчас розмови дочки Маркова, Парася і Ксеня принесли для Марусі теплу страву і прислухували ся з увагою оповіданню дівчини. Молоде серце відчув скорше недолю ближнього, тож від часу до часу голубі очі панночок заходили слезами.

Сам Марков уважно слухав оповідання дівчини. А коли она скінчила оповідати сказав:

— Тобі дальше не йти, люба. Серед снігів тебе чекає смерть! Тобі треба вертати до своїх. там скорше здибеш ся з судженням.

— Ні добродію — відповіла Маруся — самі мені ніяк вертати. Я відчуваю, що Марко ще не минув тих сторін і що можу му бути в поміч.

Говорять, що на опір нема лікарства. Отже Марков мусів уступити перед напором дівчини.

Через кілька днів лишила Маруся в Заморсков. Бачила переходячих, покалічених жовнірів, але Марка не бачила.

Марко з Равичем занісши Стрілку до мардерского воза спішили за армією. Але даремно. Лишились за недобитками по заду о який день дороги. Цілим щастєм для них були трупи замерзлих жовнірів, бо ті показували їм дорогу куди треба було іти. З початку за кождим помершим відмавляли молитви, але пізнійше на молитви бракло часу, а лиш їх уста змогли промовляти: „Вічная пам'ять“.

— Щасливі — шептав Равич — їх недоля вже скінчила ся, а наш кінець не знати коли прийде.

Марко нічого не говорив, але чув, що нема для них ратунку. Отже тим горячийше молив ся Богу о щастє Марусі, а думками прашав всьо, що мав найдорозшого.

А Равич говорив :

— За нами трупи, перед нами трупи, а коло сніг, мороз та смерть. Наше тіло буде кором'я для вовків, а наші душі підуть перед трон Найвищого. Песся доля !

День за днем такої подорожи оден до другого подібний, а кожний тяжший, а надії спасення звідки не мож було доглянути. Марко, змучений сумом, мусів що хвиля підтримувати плечем Равича, вже ледви волік за собою ноги.

— Марку ! Покинь мене — говорив Равич для мене нема ратунку, мені призначена смерть. Думай о собі, бо згину я, алей ти зі мною.

— Бог милосердний, не дасть загинути — говорив Марко — хоть чую що смерть неминуча.

З кожною хвилею надія спасення що раз більш опускала єго, почав куляти і падати на білий сніг. Їм же помагав вставати Марко, але хиба на се, що знова по кількох хвилинах побачити падаючого.

— Сядьмо трохи, відпочиньмо, а відтак підемо далше — просив Равич і не чекаючи позволення усунув ся на землю. Хотів го Марко піднести, але було за пізно. Смертельний корч потряс раз і другий тілом Равича і увільнив єго на все від терпіння. Смертельний параліж положив кінець єго життю.

Марко тепер лишив ся сам. З єго очий поплинула струя сліз. Зняв з голови шапку, клякнув і відмавляв молитву за посліднім товаришем. Опісля накрив трупа плащем, нагорнув на него сніг і пішов далше. Чув, що незадовго злучить ся з Равичем. Єго розум став бути на всьо обоятним, а ноги з кожною хвилею відмавляли послугу. Упад два рази і не було нікого, аби му подав поміч. Сам підносив ся і ішов далше. Але щораз частійше

приходила йому на гадку смерть Равича і бажане з ним як найскорше злучити ся.

Але в ту мить отряс ся з недобрих гадок. Та ж добровільна смерть була би самовбийством, самоубийство Бог тяжко карає. Отже постановив бороти ся до останньої хвилі. А та хвиля зближала ся щораз скорше.

Аби чимсь заняти свій розум, став числити кілька разів від хвилі попращення Равича падав на землю. Начислив п'ятнадцять.

— До тридцять не видержу — сказав і знов упав на землю.

— Шіснадцять — вимовив і підніс очі якби шукав, в котрім місці прийде упасти по раз тридцять.

Між тим його очі побачили скоро ідучу стать. Не хотів власним очам вірити, коли в тій стати пізнав — Марусю.

— Ісусе Христе! Маруся! — крикнув радісно

— Марку! — кликнуло дівча і кинуло ся к'нему. Але Марко вже більше нічого не сказав, але як підтятий дуб упав на землю. Щастя відібрали му решту сил...

Стала Маруся піднимати лютого з землі; розпука, що може милого стратити, здвювала її сили. Ані на хвилю не відпочила, аж доки не приволікла Марка до двора Маркова.

Сам Марков заняв ся при помочи жінок очу-тенем Марка. Незадовго омлілий почав рушати ся. Хотів щось промовити до Марусі, але не міг і заснув твердим сном.

Була надія, що Марко дуже скоро видужає.

Тоді Маруся впала на коліна і горячо і щиро дякувала Богу за виратування Марка.

Коли Марко пробудив ся, чув ся майже ціклом добре і промовив:

— Марусе, ти ту?!

— Так! я ту при тобі, при тобі на все! — промовила щаслива дівчина.

А Марко зірвав ся з ліжка, сбняв Марусю за руки і говорив:

— Ти моя на віки, я і ти на віки, о Боже щиро і сердечно ві цілував.

Закінчене.

Марков зворушений пригодами Марусі, не пустив зі свого дому молодої пари, поки не прийшла до сили. Обіцяв сам відвезти до Волиці.

Зворушені до сліз обоє дякували Москалеви і по двох тижнях виїхали домів.

Радість родичів по ві повороті була не до описання. Коки доволі натішили ся старий Соломка воркотів.

— Чи годило ся покидати нас без позволення, без прощання, а летіти в світ за хлопцем, як би інших мало було у Волиці!?

— Тату дорогий — відповіла на се Маруся — було їх досить, але жаден не був так дорогий, як осей Марко.

Довго передирав ся Соломка, заки позволив їм пібрати ся.

Шлюб постановлено відложити до весни, бо Маруся хотіла попросити на весіля добродія Слугоцького а на дружку Зосю, товаришку подорожки через якийсь час.

Марко взяв ся до опорядкування хати і господарства. За кілька тижнів наспів лист від Стрілки з вісттю що він виратував ся і здоров та найшов

свою милу Зосю, котра була в однім дворі: наняла ся за ключницю.

Якось по цьвітни мало відбутися весілля Марка з Марусею. Приїхав Слугоцький в кілька днів перед шлюбом.

Маруся з радости цілувала Слугоцького по руках за се, що він вибавив її від смерти.

Приїхав в самий день весілля і Стрілка та його суджена Зося з матерію. Стрілка не міг Маркови відвдячитись за спасення від смерти.

Був на весіллі і сам отець духовний, що давав шлюб. Їм оповідав Слугоцький о цілїм походї на Москалів, як він хотїв відімстити ся на Стослужбви за те, що викрав його дочку Зосю.

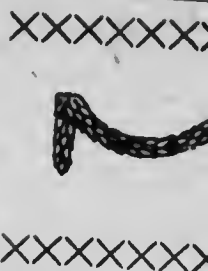
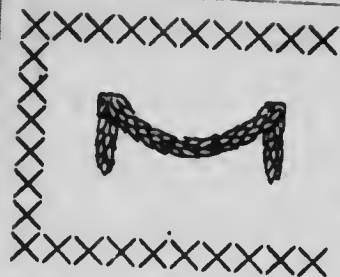
На згадку імени Стослужбви Стрілка здивувався. Він пізнав що батько Зосї був Слугоцький. А Слугоцький буз як вкопаний, бо пізнав з лица дівчини і з оповідання присутних, що Зося то його дочка.

Як батько, Слугоцький дозволив на женитьбу Зосї зі Стрілкою.

З радости поцілував Стрілка Зосю кілька разів в чоло і шию.

Всі товариші воєнної недолї і їх приятелї тішились і веселились на весіллі відважного Марка, та дякували Богу, що під Їго Провідїнем вийшли щасливо з поля борби.

К о н е ц ь .

Чи знаєш дорогий Читачу цілий ряд прегарних відань **Унсінґа**?

Мав ти вже від нього яку книжку, або співак молитвенник? Хто мав, той знає, що ніколи нічого мати не буде і допитує ся про

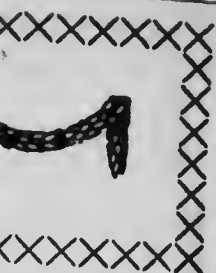
Видавництва найбільшого галицького За
ЕДВАРДА УНСІНґА В ПЕРЕМИШЛИ

Тому Руска книгарня у Вінніперу Main Street всім своїм Читачам дуже сердечно поручає всякі **Унсінґа**. Отже: всякі молитвослови прегарного змісту найменших для дітей з образцями до Служби Божої до найбільших, та чудесно оправлених, для старшин країнської мови.

Дальше поручає Руска книгарня у Вінніперу за і найцікавшу **Бібліотеку Унсінґа**, котра своїми прегарними оповіданнями, не одного зажуреного потішила і не ущасливила.

Тому входячи де небудь до книгарні в Америці в Канаді, домагайтесь виразно **Унсінґа** повістей, **Унсінґа** молитвенників, бо лишень тоді будете мали певність, що кровавий гріш Ваш не буде викинений на дармо.

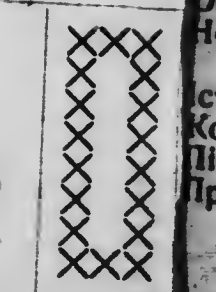
прегарних опо
співанку, або
його ліпшого

го Закладу
шли.

и Стрєет 850.
всякі видаи
о зміста, від
и Божої, аж
аршини, - в у-

легу загальну
и прегарними
і не одного

Америці чи
ий, Унсінга
левиість, що
о.

Робітничі пісії, про долю канадських робітників	25	ц.
Лист шинкара до чорта	15	"
Розмова поляка з русином	15	"
Воскрешєнє Лазаря, повість з образками кольор.	30	"
Сім мудрців	25	"
О терпелєвій блєні	20	"
Найновійші чуда в Чєнстохові	15	"
Канадийські оповідаия	15	"
Істория о гарній Магелоні	25	"
Коротка істория церкви	25	"
Гостинець з Канади	05	"
Батько	05	"
Чому попи неженять ся!	05	"
Чого учив Христос	15	"
Кароля, прегария повість з життя дівчини, 160 стор.	40	"
Убийники, гария драма в 5-ох діяк, II видає	25	"
Горєслав, Істория про сина Генєфеи, єго житє і страсти	25	"
О дваиайцяти таблицях, байки	30	"
Серце чоловіка сьнятиноного Бога, або осідком діявола	15	"
Істория про сироту Івася, дуже займаюча повість	15	"
Пісії про Канаду і Австрію, 4-те побільшенє виданє з образками. Гаріі вірші про по-дорож і житє в Канаді	40	"
Славні пророцтва Арабської цариці Михальди	30	"
Як утік Січинський з Діброви	10	"
Коли лекше буде	5	"
Грішиця, Гаріє оповіданє	5	"
Влочии і злочинці	10	"
Що думають Соціялісти	1	"
Причта про воду	5	"
Оборонєць проститутки	5	"
Новий Збірник народних пісеиь, дум, думок ко-ломийок і пісеиь Весіляиих	25	"
Істория про Луця Заливайка	30	"
Коломийки	28	"
Пісни рекрутські	20	"
Провідінє Боже все чуває	25	"

В нагоди столітних роковин уроду ТАРАСА ГРИГ. ШЕВЧЕНКА

до

повинен кождий купити

пр

КОБЗАР Т. Шевченка. Ціна 60 цент., з образками
ТВОРИ Т. ШЕВЧЕНКА
Ілюстрована Шевченківська бібліотека 24 книжок
На вічну пам'ять Т. Шевченко

ру

ш

Кождий Українець повинен знати Історію своєї
і тому повинен мати у себе:

Ілюстровану Історію України з 400 образками

опр. 275 ц.

с

д

і

с

р

с

і

і

Українська Історія
Про старі часи на Україні
Географічний Атлас на укр. мові 24 мапи

„Канадійські Вісті“

Ілюстрованна часопись.

Ціллю нашої часописи є давати українському народу
правдиву просвіту, підносити його з занепаду морального
і культурного, ширити національну свідомість і просвіту
його на рівні з другими культурними народами.

В „Канадійських Вістях“ будемо поміщувати
учаючих статті вісти із життя Українців по цілій
світі, далі будемо подавати короткі огляди найважніших
дій з цілого світа, поміщувати різні поради, інформації
про видане нових книжок і заохочувати до читання
розвеселення. Вп. Читачів отвіраємо в нашій часописі
селий Куток“.

„Канадійські Вісті“ є органом „Руської Книжкової
Виходити муть поки-що раз на місяць. Коли згромадиться
більше число передплатників, то виходити-муть двічі
на місяць, а навіть що-тижня.

Річна передплата виносить 50 цент.

„KANADIJSKI VISTY“

P. O. Box 3628 B.

Winnipeg, Canada

уродження НКА

разками 1:00
1:50
ижок 1:50
50

ику свого кра

400 образ

40
30
1:25

СТИ“

кому народ
ду морально
і постави
ми.

вати крім
ділім світі,
важнійших
інформув
читаня. — Д
часописи „

Книгарні“
зголосить
муть два р

нт.

Canada.

